

Kriskó János

Egy művész legyen humanista

Beszélgetés Bahget Iskander fotóművésszel

Bahget Iskander fotóművész 1943. augusztus 14-én született Szíriában. 1967 óta él Magyarországon. 1968 óta készít fényképeket, szerepel országos csoportos és egyéni tárlatokon. Fotóival a világ számos pontján képviselte Kecskemétet. Munkáit az utóbbi években nagy sikerrel mutatta be az arab világ számos országában, így többek között szülőhazájában, Szíriában, Egyiptomban, valamint Katarban.

Kecskemét-Hetényegyházán él, itt épített magának gyönyörű kerttel övezett családi házat és a legkényesebb igényeknek is megfelelni tudó műtermet. Elkötelezett lokálpatrióta, vezetőségi tagja a Hetényegyházi Városrészszerépítő Egyesületnek. Számos szaklap és médium foglalkozott személyével és művészetével itthon és külföldön egyaránt. Díjainak, különféle elismeréseinek száma meghaladja a százat. Főként fekete-fehér szociofotói, portréi, a sivatagi világról készített képei, a magyar irodalom és képzőművészet jeles képviselőit megörökítő fotográfiái ismertek. Alkotóként is, barátságok kapcsán is szorosan kötődik a kecskeméti Forrás című irodalmi, szociográfiai, művészeti folyóirathoz. Alapításától a megszűnéséig a szociofotó bölcsőjének számító Nagybaracska Alkotótelep résztvevője, a tanyai emberek életének avatott megörökítője volt. Rendszeres meghívottja a Veránkai Írótábornak. Számos helyi lapnak (Kecskeméti Lapok, Kecskemét Magazin, Kontakt Magazin, Köztér, Hetényi Köztér), illetve hírportálnak dolgozott és dolgozik. Az arab nyelvű, közel húsz országban megjelenő Kék Duna című havilapban a magyar kultúra és történelem jeles eseményeit és alakjait mutatja be írásaival és fotóival az arab országok lakóinak.

Egy marék világ címmel ez év elején jelent meg életműalbuma, amelynek vezető gondolatát Newtontól kölcsönözte: „Túl sok falat építünk és túl kevés hidat.”

Bahget Iskander éppen erre képes: hidat tud verni az emberek között. Az alábbiakban a vele készített születésnapi beszélgetés szerkesztett változatát olvashatják.

– Milyen emlékeket őrzöl a gyermekkorodból?!

– Még nem volt időm elemezni a gyermekkoromat. Kétségtelen, hogy sokszor borús volt, ugyanakkor nagyon érdekes, és fontos lenne, hogy letisztuljon bennem is. Csak szeleteket látok belőle, hiszen lassan ötven éve, hogy itt élek Magyarországon. Remélem és tudom, hogy a gyermekkori emlékeket nem lehet elfelejteni, azok mélyen lerakódnak mindnyájunkban, és időnként előjönnek. Többször jár az eszemben: az is csoda, hogy egyáltalán élek.

A hely, ahová születtem, nem volt rossz közeg. A körülményeink sem voltak rosszak. Mégis élénken foglalkoztat, hogy mi módon voltam képes túlélni az akkori, innen nagyon

gyatrának látszó orvosi ellátást, az élelmezés megoldatlanságait, az időjárás viszonyokat, az iskoláztatás ottani rendszerét, a politika viharos változásait, a határkörzetekben dúló folyamatos feszültséget. A választ ma sem tudom.

Édesapám meghalt hároméves koromban. Egyetlenegy emlékképet őrzök róla: alulról felfelé néztem rá, ő egy szandált nyújtott nekem, még az is rögzült, hogy bordó színű volt a cipő. A szemeit, a tekintetét őrzöm. Ez maradt meg belőle kitörölhetetlenül az emlékeimben. Fénykép vagy egyéb ábrázolás nem maradt fenn róla. Amikor ő meghalt, a nagyapám vette át a nevelésemet. Bölcs ember volt. Nagyon szerettem, és ő is nagyon szeretett engem. Én voltam apám egyedüli örököse, mert nem volt más testvérem. Nagyapám magával vitt, hozzánk költöztem.

– *Nagyapád más településen élt, mint ahol ti éltetek?*

– Nem, egy településen éltünk. A hagyományok szerint a család tagjai egy tömbben, viszonylag nagy területen, de egymás közelében éltek.

– *Hogy hívják a települést, ahol születél?*

– Azóta, hogy eljöttem Szíriából, megváltoztatták a nevét. Sokáig tiltakoztam, berzenkedtem ez ellen, de tenni nem tehettem semmit. Legfeljebb annyit, hogy a leveleimet mindig a régi névre címeztem. Ma úgy nevezik, Al-Zahraa, de korábban San Qunis volt. Összevonták egy nagyobb településsel. Úgy képzeld el, mint Hetényegyházát és Szarkást. A név annyit jelent, hogy Szent János. A tengerparttól öt kilométerre van.

– *Hányan éltetek ezen a településen?*

– San Qunis nem volt városias település. A tulajdonosok elkerítették a birtokaikat. Nem tudom már pontosan, talán 20–30 vagy 50 család élhetett ott. Ezek a családok gyakran 10–12 főből álltak.

A nagyapám nagyon előrelátó volt, ő indított iskolába is. Ez nem volt olyan természetes, mint gondolnád. Nem volt természetes, hogy egyáltalán tanulhassak. Mielőtt elkezdtem az iskolát, nagyapám elküldött egy magántanárhoz. Ő egy kicsit messzebb lakott, néha ott is aludtam nála. Lóháton vittek oda gyakran, még emlékszem, hogy a nyereg kétoldalt jól meg volt pakolva nagyapám ajándékaival, amelyet azért küldött az oktatómnak, mert eredményesen tanított. Jól tanultam.

Nagyapám köztiszteletben álló személyiség volt, sokan hallgattak rá, sikeresen elsimította a közösségben a kisebb-nagyobb konfliktusokat is. Bölcs ember volt, akinek a falubeliek megbíztak az erkölcsi érzékében és az ítéleteiben. Sajnos, röviddel azt követően, hogy elkezdtem az iskolát, meghalt. Megint magamra maradtam. Jött a vita, hogy hol éljek, kivel? Apám egyik testvére akart magához venni.

Édesanyám közben újra férjhez ment. Apám családja nem akart hozzáengedni, azt mondták, ők jobban vigyáznak rám. Pedig édesanyám új családja is a közelben lakott.

Az iskolában először a rajzaimmal tűntem ki. Primitívek voltak, de a tanáromnak nagyon tetszettek.

Mikor elvégeztem az általános iskolát, mindenáron tovább akartam tanulni, és ezzel számos problémát okoztam a környezetemnek. Ők szívesebben megházasítottak volna. Több szóba jöhető feleséget javasoltak, de én tudtam, hogy másként képzelem el az életemet.

Mivel segítségre nem számíthattam, így saját magamnak kerestem középiskolát. Az általános iskola elvégzése után Latakiában folytattam tanulmányaimat, egy műszaki gimnáziumban, aztán pedig Aleppóban. Onnan pályáztam meg egy külföldi ösztöndíjat, így kerültem Magyarországra.

Aleppo Damaszkusz után a legtekintélyesebb városa Szíriának, nagy ipari központ. Ott volt egy olyan műszaki főiskola, amit a németek alapítottak és vezettek. A tanári kar is németekből állt. Általános gépészmérnöki karra jártam. Bejutni is nagyon nehéz volt, mert rangos iskolának számított. Jól felszerelt volt, a német precizitás, rend és fegyelem uralkodott benne. Elvégeztem két teljes évet, amikor pályáztam külföldi ösztöndíjra. Én választottam Magyarországot a lehetséges négy ország közül: Franciaországba, Olaszországba vagy a Szovjetunióba mehettem volna még.

– *Vajon miért Magyarországot választottad? Mit tudtál rólunk?*

– Nem sokat tudtam akkor Magyarországról. Tudtam, hogy Franciaországba nem megyek, mivel Szíria francia gyarmat volt. Nem haragudtam rájuk, de nem akartam oda menni. Olaszországba azért nem mentem, mert a sajtóból csak a maffiáról hallottunk: gyilkosságokról, füllevágásról, ujjlevágásról, zsarolásokról. Nem volt kedvem ehhez a világhoz. A Szovjetunió az országaink közötti vasfüggöny miatt eleve kiesett. Maradt tehát Magyarország. Az 56-os eseményeknek nálunk nagy visszhangja volt, nem utolsósorban az egy időben zajló szuezi válság miatt, és hát itt volt Puskás Öcsi. Tudtam a térképekből azt is, hogy az ország szomszédos Ausztriával, hogy jó a kapcsolat a két állam között. Arra következtettem ebből, hogy valamennyire Magyarország is nyitott. Úgy döntöttem tehát, hogy ide jövök, de azt sem tudtam, hogy itt milyen nyelven beszélnek. Hoztam arab–német, arab–francia, arab–angol szótárt. Egyik sem vált be.

– *Kanyarodjunk vissza még a gyermekkorodhoz. Oda, amikor meghalt a nagypád, és a testvérei magukhoz akartak venni. Mi lett a sorsod ekkor?*

– Apám egyik testvérehez kerültem egy jó ideig, utána édesanyámhoz.

– *Miből tudtad finanszírozni a tanulmányaidat?*

– Mi nem voltunk szegények. Utaltam már rá: ha nem lett volna birtokom, én nem tudtam volna tanulni otthon sem, hát még külföldi ösztöndíjat megpályázni!

Apám egyedüli örököséként nagyobb földterületet örököltem. A család földjei egymás mellett voltak, ez érthető, hiszen korábban minden nagypámé volt, ő osztotta szét a földjét a gyermekei között. Voltak olajfaligetek, dohányföldek, búzaföldek egymás mellett. Az enyémeik mind középen, a többi fiúétól közrefogva. Édesanyám bérbe adta az én nevemen lévő területeket apám testvéreinek és másoknak is. Az arányokra már pontosan nem emlékszem, a művelés fejében övék volt talán a termés 60 százaléka, az enyém, mint gazdái, a 40 százalék. De az is lehet, hogy fordítva. A részből félretettünk annyit, amennyi a család számára szükséges volt, a többit, a felesleget értékesítettük. Ebből lett a pénz a taníttatásomra.

– *Édesanyád második házasságából vannak-e féltestvéreid?*

– Vannak, csak kissé zavarban vagyok, nem tudom pontosan, hogy 10 vagy 11 féltestvérem van-e. Én 25 évig nem tértem haza Szíriába, többen azalatt az idő alatt születtek. Arra emlékszem, hogy amikor 25 év után hazautaztam, éppen akkor volt az egyik lánytestvérem 25. születésnapja. Ő nyilván soha nem láthatott engem korábban, még ha hallott is rólam.

– *Tehát amikor Szíriában egyetemista lettél, akkor már édesanyád nevelt.*

– Tulajdonképpen úgy nevelt, hogy én mindig vándorló voltam. Latakihiában is, Aleppóban is egyedül éltem, de mindig volt helyem otthon. A iskolai szünetekben, évente néhány alkalommal, hazalátogattam. Már korán önálló lettem. Volt édesanyámnál egy

külön szobám, amit változatlanul hagyott, amikor én Magyarországra jöttem. Amikor aztán negyedszázad elteltével hazalátogattam, a korábbi jegyzeteimet, a könyveimet, egykori személyes tárgyait érintetlenül találtam. Édesanyám megőrizte nekem, mert érezte, hogy visszatérek még a családomhoz.

– *Azt megbeszélted-e édesanyáddal, hogy állami ösztöndíjjal külföldre készülsz, vagy ez is a te döntésed volt?*

– Az én személyes döntésem volt. Édesanyámat ugyan beavattam a tervembe, de nem búcsúztam el tőle, mert nem voltam biztos abban, hogy elutazom-e. Ez a mai napig fáj nekem. Végül nem otthonról mentem a repülőtérré, hanem a városból, ahol tanultam: Aleppóból. Amikor biztossá vált, hogy utazom, felhívtam édesanyámat, küldtem levelet is, kértem, hogy a holmimat szállítsák haza Aleppóból. Meg is tették. De személyesen nem búcsúztunk el egymástól. Messze voltam tőlük, és nagyon gyorsan peregték az események. Elvittek minket Damaszkuszba, ott részt vettünk egy egyhetes felkészítő tanfolyamon, ahol előadásokat hallgattunk a magyarok szokásairól, arról, hogy egy iszlám ország egyetemistáinak hogyan kell egy európai keresztény országban viselkedni, mire kell feltétlenül tekintettel lenni az eltérő kultúra miatt.

– *Hányan jöttetek Magyarországra?*

– Körülbelül húszan voltunk. Tizenkilencen vagy huszonegyen, ezt már nem tudom pontosan felidézni. Tudom, hogy az egyik társam fiatalon meghalt, pontosabban, a halála előtt visszaküldték Szíriába. Különböző megyékből érkeztünk. Én azért hagytam ott az aleppói műszaki főiskolát, hogy magasabb tudást szerezzek, ez mindig is a vágyaim között szerepelt. Olajmérnök akartam lenni, ezért vágtam bele az egészbe. Édesanyám is nagyon örült volna ennek, mert az ő házától alig négy kilométerre volt egy nagy olajfinomító. Oda érkezik vezeték az iraki olaj, a feldolgozott termékeket aztán a kikötőből a tengeren viszik tovább tankhajókkal. Ott akartam dolgozni a diploma megszerzése után. Érzékeny terület, minden háborúban ezt bombázzák.

– *Amikor Budapestre érkeztetek, nyelvi előkészítő év következett?*

– Egy hétig Budapesttel ismerkedtünk, megmutattak nekünk minden nevezetes helyet. Magyarul nem tudtunk egy szót sem. Én angolul beszéltem, de az sem volt jó pont: miért nem oroszul? Arra emlékszem, hogy mindig valami szép látványosságot ajánlottak a figyelmünkbe a Duna túlsó partján, mi meg a hátunk mögötti házfalakat bámultuk, mert 56 után még számos helyen nem tataroztak, és az ablaknyílások két oldalán rengeteg golyónyomot láttunk. Az jobban érdekelt minket, mint a panoráma. Egy-két hét sem telt el, amikor kirobbant a 67-es közel-keleti háború. Mi május legvégén érkeztünk, a harcok június 6-án kezdődtek.

Levittek minket Szegedre. Ott laktunk egy egyetemi kollégiumban. Onnan kezdődött az én kálváriám.

Az a kormány, amelyik minket küldött, a háborús helyzet következtében megbukott. Gazda nélkül maradtunk. Magyarországon az új gazdasági mechanizmussal párhuzamosan indult egy oktatási reform is, létrehozták a főiskolákat. Valamelyik „okos” kitalálta, hogy Szíriának úgy tudnak a legtöbbet segíteni, hogy nem kell a vendéghallgatóknak öt évig egyetemre járni Magyarországon. Főiskolán, három év alatt, sűrítve és gyakorlatias formában olyan ismereteket kapnak, amellyel mihamarabb haza tudnak térni és otthon munkába állni. A szakdolgozatot is megírják párhuzamosan a harmadik év végére, ez milyen jó lesz nekik! Én tiltakoztam, hogy ez nekem nem jó, de hiába. Beosztottak kohómérnöknek a Miskolci Egyetem kihelyezett karára, Dunaújvárosba. Nem akartam elfo-

gadni, azt mondtam, hogy akkor inkább visszamegyek Szíriába. Akkor szabályszerűen megfenyegettek azzal, hogy ha én visszautazom, akkor egy hely üresen marad abból a keretből, amit az államközi szerződés meghatározott, és ebből számos problémám lehet. A vége az lett, hogy el kell végeznem a kohómérnöki szakot. Nagyon bántott, hogy rosszabb helyzetben leszek, mintha maradtam volna Aleppóban, az eredeti iskolámban. Végül elvégeztem a kohómérnök szakot, de soha nem szerettem.

– *Nem volt kohászat Szíriában, vagy miért idegenkedtél tőle?*

– Én lettem volna az alapító. Nem tudom. Kohászat valahol az iraki határ mellett, 6-700 kilométerre tőlünk volt.

Mindvégig azon törtem a fejem és kerestem a lehetőségeket, hogy miképp tudnék továbbtanulni. Kérvényeztem az akkori művelődésügyi miniszternél, Ilku Pálnál személyesen, hogy olajmérnöki képesítést szerezhessenek. Azt válaszolta, hogy hozzam az engedélyt Szíriából, és akkor nem lesz akadálya. Esélyem sem volt ilyen engedélyt beszerezni, ez tehát végérvényesen kútba esett. Akkor már közel voltam a tanulmányaim befejezéséhez, és éreztem, hogy nincs menekülés, menni kell haza. Én szégyelltem volna édesanyámhoz egyetemi végzettség nélkül visszatérni, honosíttatni kellett volna a főiskolai diplomát, és ezt nem éreztem kielégítőnek. Akkor kértem egy évnyi halasztást a főiskolán. Hogy az időt jól kihasználjam, jeleztem, hogy szeretnék a Dunai Vasműben dolgozni ez idő alatt. Utána természetesen megvédem a diplomámat. Megkaptam a halasztásra az engedélyt. A többiek, akikkel együtt jöttem, államvizsgát tettek és hazautaztak. Én letöltöttem egy évet a Vasműben, sikerrel megvédtem a diplomámat, és vissza kellett volna mennem dolgozni a meleghengerműbe. Nem volt hozzá semmi kedvem. Nem szerettem a kohászatot, noha 2500 Ft volt a fizetésem. Inkább eljöttem Kecskemétre, a Szerszámgépipari Művekbe, a SZIM-be 1900 Ft-ért, csak hogy megszabaduljak a meleghengerműtől. Továbbra is kerestem viszont a lehetőségét annak, hogyan tudnék tanulni, egyetemi diplomát szerezni. Nem voltam még magyar állampolgár. Bármilyen ügyintézéshez Szíriából kellett különféle dokumentumokat kérnem, de többnyire senki nem reagált. Végül kérvényeztem, hogy műszaki tanár szeretnék lenni, levelező tagozaton.

– *Azt már itt, Kecskeméten?*

– Nem, azt is Dunaújvárosban. Éppen akkor létesítették frissen a hároméves tanári szakot. Végeztem, de végiggondoltam, hogy még ez is kevés. Azzal a szándékkal jöttem ide, hogy egyetemi diplomát szerzek és doktorálok. Közben párhuzamosan már fotóztam, jött a családalapítás, és sok más olyan tényező is, ami aztán új mederbe terelte az életemet.

– *A feleségedet, Sárkát mikor és milyen körülmények között ismerted meg?*

– Ez bizony elég régen kezdődött. Ahhoz, hogy én megkezdhessem a tanulmányaimat Magyarországon, alapfokú nyelvvizsgát kellett tennem. Mindannyian Kecskemétre kerültünk nyelvet tanulni, akik 67-ben ösztöndíjjal idekerültünk. Akkor volt szerencsém megismerkedni Orosz Lászlóval és Szekér Endre tanár úrral, akik a nyelvet tanították nekünk. Mindkettejüket a mai napig tiszteltem és becsülöm. Sikeres vizsgát tettünk. Utána szétosztottak bennünket a különféle felsőoktatási intézményekbe. Engem másodmagammal Dunaújvárosba küldtek kohászatot tanulni. Néhányan Mezőtúrra kerültek a mezőgazdasági főiskolára, legtöbben Kecskeméten, a GAMF-on maradtak.

Hogyan találtam meg a későbbi feleségemet? Úgy emlékszem, 1968 tavaszán ismerkedtünk össze. Arra emlékszem, hogy volt egy szír barátom, akinek a barátnője rokona volt Sárkának. Az akkori Palma cukrászdában találkoztunk először, majd a tóserdei ifjúsági napok alatt erősödött meg a kapcsolatunk. Ide gyakran hívtak külföldieket is. Megszólalni

nemigen tudtunk magyarul, de mindig felhívtak minket a színpadra. Ő Hetényegyházán lakott, én Dunaújvárosban. Mégis volt például közös színházberletünk a kecskeméti színházba. Megengedhettem magamnak, hogy minden hétvégén átbuszozzak Kecskemétre. Elmentünk a színházba, aztán hajnalban utaztam vissza Dunaújvárosba. A szombat-vasárnapomat általában Kecskeméten töltöttem, hétfőn visszamentem a főiskolára, de többször előfordult, hogy már hét közben újra Kecskemétre jöttem.

– *Mennyi ideig udvaroltál, mikor házasodtatok össze?*

– Elég sokáig udvaroltam. 1973-ban, öt év ismeretség után kötöttünk házasságot.

– *Mennyire fogadta könnyen Sárka családja, hogy egy másik országból érkezett fiatalember udvarol a lányuknak, ráadásul el is akarja venni feleségül?*

– Amikor én idejöttem, Hetényegyháza még nagyon kicsi volt, 5-6 autó lehetett összesen. Sárkákék már akkor is itt laktak. A szülei kerekgyháziak meg tősgyökeres hetényiek voltak. Nagy híre volt a környékben, hogy egy szír férfi udvarol a lányuknak. Igaz, egy ideig az anyósom nem, csak a leendő apósom tudott a kapcsolatunkról. Ő nagyon kedvelt engem, sokat beszélgettünk. Az anyósom kicsit tartózkodó volt, mert az első férjét orosz katonák ölték meg, és kezdetben fenntartással fogadta a külföldieket. Apósommal viszont remek volt a viszonyunk. Érdeklődött a munkám iránt, mindig nagyon tájékozott volt a fotográfusi ambícióimról is. Nem volt olyan kiállításom, ahová ne jött volna el, mindig szépen kiöltözve. Utána mindig sokat beszélgettünk a képeimről. A hetényegyházi gyülekezet tagja volt. A templomi alkalmak után mindig büszkén beszámolt a közösségnek a velem történekről, a kiállításaim fogadtatásáról. Szép lassan az anyósom is elfogadott. Láta, hogy nem iszom, nem vagyok veszekedős természetű, nem keresem a konfliktust senkivel. Megbékélt azzal is, hogy engem nagyon érdekel a fényképezés. Igaz, ő kevésbé értékelte ezt, mint apósom. Gyakran mondta, hogy már megint fixírt vettem, pedig elfogyott otthon a cukor.

Apósom viszont mindig büszkélkedett velem, fontosnak tartotta, hogy sikeres fotós vagyok. Gazdálkodó ember volt, nagyon szerette például a lovait. Volt gyümölcsöse, szőlőt művelt és bort készített. Sokat mesélt nekem a Rákosi-korszakról, hogy el kellett lopnia a saját borát meg a saját disznóját, vagy hogy leseperték a padlását – és én ezt nagyon nehezen értettem meg.

Amikor komolyan szóba került a házasság, apósom a tudtom nélkül elment Kalocsára meg Esztergomba az érsekségre, és szerzett egyházi engedélyt, hogy megesküdhessünk templomban is. Így is történt: 1973-ban templomban is megesküdtünk. Ez nagyon fontos volt neki, de nekünk is. Szóval egyengette az utamat.

– *Az, hogy apósd támaszkodott rád, azt jelentette, hogy számított rád a gazdaságban is?*

– Inkább erkölcsi támogatás volt ez. Amikor elkezdtünk építkezni, nagyon sokat segített – például a telekkel. Mindig figyelemmel kísérte és becsülte, amit az építkezésen végeztem: hogy magam választottam ki és rendeltem meg az anyagot, aprólékosan megterveztem a ház és a műterem minden zugát, hogy szerepet vállaltam a kivitelezés minden egyes munkafolyamatában. Néha magam is csodálkozom: hogyan volt hozzá merszem, hogyan voltam képes erre? Hogy tudtam a nyolcvanas években olyan épületet megálmodni, hogy harminc éve nem kellett hozzányúlni? Sokan értetlenkedtek és kételkedtek akkor, de az eltelt idő engem igazolt.

Senki nem gondolkodott például terekben. Voltak olyan falak, amiket két nap után, már a villanszerelési munkákat követően elbontattam. Gyönyörű, rendhagyó tereket alakítottam ki a szokványosak helyett. A ház így sokkal barátságosabb és jobban használható lett.

Ráadásul olyan, amelyet mindig is szerettem volna. Tervező barátommal, aki nagyszerű munkát végzett, végül közös nevezőre jutottunk.

– Szóba került a beszélgetésünkben, hogy Sárrikáék heten voltak testvérek. Velük hogyan alakult a kapcsolatod?

– Kedveltek, szerettek, vártak, amikor jöttem Dunaújvárosból. A mai napig nagyon kiegyensúlyozott a kapcsolatunk. Soha nem volt probléma közöttünk, sőt, büszkék voltak rám. Amikor esetleg nézeteltérés volt köztem és Sárrika között, akkor is próbálták azt elsimítani. Akár úgy is, hogy személyesen felkerestek a főiskolán, hogy kibékítsenek bennünket.

– Keresztény szertartás szerint összeházasodtatok. Mikor születtek a gyerekek?

– Leila 1973 decemberében született, Zsolt pedig 1976 júniusában. A lányom közgazdász lett, a fiam jogász. Ő Budapesten dolgozik. Leila Szegeden helyezkedett el, ott van lakásuk is. Most átmenetileg velünk laknak. Az ő gyermekei, a mi ikerunokáink elmúltak hatévesek, rövidesen elkezdik az iskolát. Feltehetően ők is a fővárosba költöznek.

– Vajon a gyermekeid nevelését mennyire határozta meg a szíriai tapasztalataid? Másképp, esetleg szigorúbban neveltél őket, vagy épp kevésbé kötöttén, mint az nálunk megszokott?

– A kérdés megint visszavisz engem a gyermekkoromba. Bevallom az igazat: mindig rengeteget dolgoztam. Volt állásom – kezdetben a SZIM-ben, később a Mezőgép Vállalatnál. Technológus voltam, aztán a Mezőgépnél a marketingosztályon külkereskedőként dolgoztam. Kiküldtek Algériába, nem fotósként, hanem mérnökként és tolmácsként. Helyt kellett állnom. Viszont az összes művészettel kapcsolatos tevékenységem, a fotózás, illetve később az irodalommal való kapcsolatom is önkéntes és önzetlen volt, nem fizetésért tettem a dolgomat, hanem a személyes elhatározásomból. És ez sokba került. Utólag visszatekintve, a gyerekeimmel – bevallom, ez fáj egy kicsit – több időt kellett volna töltenem. Azt mondtam: ez a gyerek itt fog élni, a sorsa itt fog alakulni. Nem szabad nekem egy idegen mintát ráerőltetnem. Ez akkor is így van, ha én sem egy vad világból jövök. Az ottani értékeket ma is fontosnak tartom, de a két kultúra eltérése mégis igen nagy.

Amit nagyon fontosnak tartottam, és szorgalmaztam is mindig – több-kevesebb sikerrel –, az a család összetartása. De ehhez többet kellett volna együtt legyünk ebédnél, vacsoránál. Ezt nem lehet a fotólaborból vagy a sivatag széléről szervezni. Annyi maradt tehát, hogy én próbáltam biztosítani a munkámmal a család biztonságos megélhetését. Ugyanakkor én a mai napig családcentrikusnak gondolom magam, és őszintén irigykedem azokra a családokra, akik le tudnak ülni egy asztal mellé, és képesek türelemmel meghallgatni egymás gondjait, bajait. Naponta háromszor, az étkezéseknél. Vagy legalább kétszer. De ehhez együtt kell leülni az asztalhoz, és beszélgetni egymással. Vágytam ilyenre, de bevallom, hogy nem nagyon sikerült megteremtennem vagy elérnem.

Olyan környezetben nőttem fel – mára lehet, hogy ott is megváltoztak a szokások –, ahol az idősnek és a gyermeknek egyaránt rangja, különleges becsülete volt. Ugyanígy komoly megbecsülése volt a tudásnak is. Ha jött hozzánk egy tanár, emlékszem, azon veszekedtünk, hogy ki ad neki vizet, vagy ki kínálja helytel. Nekünk is rangot adott az, hogy vendégül láthattuk, segíthettük. Nem volt kérdés például, hogy egy idős embernek átadjuk a helyünket. Ezek mind működtek, külön oktatás nélkül. A környezetünk alakította ki bennünk, nem feltétlenül az iskola.

Úgy érzem, a tudás tisztelésének kialakításában nagy befolyásom volt a gyermekeimre. Én nem akartam meglepődni azzal, hogy csak szakmát tanuljanak, a maximálisan elérhe-

tő tudást szerettem volna megadni nekik. Ha már én nem tudtam ezt elérni, legalább nekik sikerüljön. Fontosnak tartottam azt is, hogy nyelveket beszéljenek. A lányom Mohácsra járt, francia két tannyelvű gimnáziumba, a fiam Pécssett, olasz nyelvű gimnáziumba. Akkor a két legsikeresebb diplomát a közgazdasági és a jogi egyetem adta. Nem véletlen, hogy éppen ezt végezték el. Nem akartam azt sem, hogy művészkedjenek. Legyenek igényesek a kultúrában, értsenek a művészetekhez, de ne gyakorolják. Ha azt az utat választották volna művészként, amit én, akkor ma éhen halnának.

– *Te magad nem érezted, hogy neked is felül kellene vizsgálnod a saját kiaknázatlan lehetőségeidet?*

– Meg kell, hogy engedjem magamnak, ennyi év után, hogy ugyanúgy folytassam, mint eddig. Van egy nagyon széles közönségem, akik szeretik a fotóimat, szeretik, ahogyan a fotó nyelvén gondolkodom. Én soha nem az újságíró sokszor szenzációéhes fejével látom mindazt, ami a kamerám elé kerül. Ezt nem tudom, nem is akarom vállalni. Nagyon sok ember hívott telefonon, amikor a *Kecskemét Magazin*ban önálló rovatom, vagy a *Kecskeneten* és egyéb médiában fotógalériám volt, hogy elmondja: örül, hogy végre másképpen látom és fogalmazom meg a dolgokat, mint ami a megszokott. Én nekik, az olvasóinknak dolgoztam, ingyen, díjmentesen, és nagyon örültem annak, hogy van fogadókészség az alkotásaimra, a látásmódomra, hogy érzik a képeim üzenetét.

– *Az unokáiddal több időt töltesz, mint amennyit a gyermekeiddel töltöttél?*

– Kiváló a kapcsolat közöttünk. Most, hogy itt vannak, sok időt töltünk együtt, és figyelek is arra, hogy legyen alkalmuk a nagyapjukkal beszélgetni. Nagyon értelmes gyerekek. Sokat rajzolnak nekem, én pedig gyűjtöm a „munkásságuk” eredményeit, reprodukciót készítek róluk, elteszem, tárolom a képeiket felnőttkorukra. Gyakran egy-egy puszira is beszaladnak hozzám. Jól elvagyunk.

– *A gyermekeid felnőttek, kirepültek. Megmaradt-e velük a jó kapcsolatot? Vagy élnek a saját életüket anélkül, hogy igényt tartanának az apai tanácsokra?*

– Az ideai történelmi év a családjunkban. Én hetvenéves leszek, 40 éve kötöttünk házasságot és a lányunk is negyvenéves lesz az év végén. A lányomat például csodálom. Diákkorától nagyon önálló, mindig részt vett valamilyen különleges szervezet munkájában, remekül tanult, kiváló szakember lett belőle. Nagyon becsülöm benne azt is, hogy nagy szeretettel kötődik a munkájához. Vállalkozóként dolgozik, marketingtanácsadó, emellett óraadó a Szegedi Egyetemen. Közben neveli az ikreket, hihetetlen odaadással és precizitással. Sokat és okosan foglalkozik velük, céltudatosan fejleszti a tudásukat. Ebben jó társa a vejem, akiről szintén csak csupa jót mondhatok.

A fiam szintén nagyon öntudatos, önálló. Mindig nagyon alapos volt, és harcolt a céljaiért. Ennek megfelelően végzi a munkáját most is. Budapesten él. Jogtanácsosként dolgozik. Ő még családalapítás előtt áll. A család, ahogy említettem, fontos kérdés számomra. Ezért szeretném, ha a fiam is minél előbb családot alapítana.

– *Benned az arab férfi mondja mindezt, az otthoni szokások miatt gondolod így, vagy független ettől a véleményed?*

– Felénk a családfának tovább kell élnie, és nem az anya, hanem az apa az, aki a vérvonalat továbbviszi. Nálunk ez a hagyomány. Az európai társadalmakban, meg általában a fejlett társadalmakban ez nem igény. Legfeljebb akkor döbbenek rá a hiányára, amikor 50-60 éves korukban magukra maradnak az emberek. Amikor a magány miatt el kell menni egy klubba, mert nincs családtag, ahova mehethének. Nincs stabil háttér. És ez megbosszulja magát. Ez is egy életmód, el kell fogadnom. De azt mondom: sokkal jobb

lenne, ha minden generáció továbbadná a következőnek a stafétabotot. Ne maradjon a levegőben az a bot csak azért, mert nincs kinek továbbadni.

– *A gyerekeid soha nem mutattak komoly érdeklődést a fotózás iránt?*

– Örülök, hogy nem választották a fotót. Értenek hozzá, de nem akarták hivatásszerűen gyakorolni soha. A fotográfia mint szolgáltatás, maga a pokol – nekem. Biztosan lenne bevétel, ha esküvőt fényképeznék, de ezt én nem akarom. Azt sem akartam, hogy a gyerekeim a megszerzett szaktudásukkal ilyen szolgáltatásokat vállaljanak, de azt akartam, hogy magabiztos értékítéletük legyen. Az unokáimat is így próbálom felkészíteni. Mindig, amikor képeket válogatok, odahívom őket, és a tanácsukat kérem. Nagyon szívesen és nagyon határozottan segítenek, pontosan érzik a képek lényegét. Próbálom az esztétikai érzéküket fejleszteni, és úgy érzem, ez nem is sikertelen. Fontosnak tartom a nevelésükben az irodalom szeretetét is. Ugyanígy fontosnak tartom a rajzot, a festést, a zenét, mert mindezekhez humanizmus kell, az emberiség tisztelete és szeretete. Szeretném őket hozzásegíteni ehhez.

– *Miért épp a fotográfiával köteleződöttél el? Feltehetően nem Szíriából hoztad, mert az iszlám világban az emberábrázolás még ma sem elfogadott.*

– Gyermekkorom óta kerestem az önkifejezés lehetőségeit. Már korán érdekelt az emberábrázolás. Kisgyermekként például az újságokban megjelent portrékat gyűjtöttem. Sok mindent kipróbáltam ezenkívül is.

A vizuális látás iránti érdeklődésemet hitem szerint az édesapámmal való kapcsolat, a róla bennem rögzült egyetlen kép adta. Az döbbenetett rá, hogy micsoda ereje van a képnek, egy tekintetnek. A képből én a mai napig nagyon sok információt tudok szerezni. Azt is mondhatom: szinte mindent tudok a modellemről, vagy arról, akiről jó portrét látok. Ez igaz akár a divatfotóra is: rengeteg információt hordoz. Egy munkahelyi képről akár egy könyvnyi elemzést tudnék írni. A fényképe alapján pontosan el tudom dönteni magamban, hogy milyen ember az adott munkahely vezetője.

A korszak, amelyben élünk, látványosan igazolja nap mint nap, hogy a vizualitás ma a legfontosabb információforrás. Jó volna, ha ehhez megfelelő vizuális kultúra is társulna. Egy háborús helyzetről egy jól megszerkesztett kép többet elmond, mint a késve érkező televíziós társaság másfél órás riportja. És ezt a képet ma már akár egy mobiltelefonnal is el lehet készíteni.

A képkészítés tehát azonnal vágyam volt, amikor Magyarországra jöttem. Azt, hogy ma sokkal inkább vagyok fotográfus, mint mérnök, nem balesetként élem meg, hanem történelmi szerencseként. Amikor idejöttem, egyedül voltam, sem apám, sem anyám nem volt itt velem. Kocsmákba mehettem, szép szőke, fekete, barna nők voltak ebben az országban. Bármit tehettem.

– *Ráadásul az arab fiúkat általában szerették is a lányaink.*

– Ez valóban így volt. Én az első ösztöndíjamból egy Zenit fényképezőgépet vettem. Minden arab barátom bolondnak tartott, de nem foglalkoztam ezzel. Nem csak a fényképezőgép-vásárlás volt a fontos. Eldöntöttem azt is, hogy soha nem viszem az Ofotértbe a képeimet. Párhuzamosan a géppel vettem laborfelszerelést, fixírt, fotópapírt, tálat, mindent, ami az otthoni laboráláshoz kellett. És kezdtem próbálkozni, tanulni a fényképezés titkait. A negatívokat is magam hívtam elő. Azonnal csatlakoztam a dunaújívárosi fotóklubhoz is. Itt éreztem rá, hogy a fotó magában nem ér semmit, ha nem vagyok járatos a többi művészeti ágban, ha nem szerzek egy kiterjedt, általános műveltséget e körben. Így kaptam ösztöndíjat az irodalomhoz, a szociológiához, a szociográfiához, hogy értsem is,

amit fényképezek. Ha jött a városba valami neves ember, irodalmár vagy tudós, én ott voltam az előadásán. Igaz, hogy kezdetben nagyon keveset értettem abból, amit mondott, de ott voltam, képeztem magam, hogy jobb fotós legyek. Mindez erősítette a fotográfiámat. Így kezdtem el dokumentálni az általam érdekesnek tartott emberek vagy közösségek életét fotóval, így kerültem a szociofotó vonzásába is. Nem érdekeltek az éppen aktuális divatok, nekem kezdettől az emberábrázolás volt a legfontosabb. Az ember. Rövidesen díjat nyertem a főiskolák fotópályázatán. Azt sem tudtam, min indulok.

– *Azonnal portréval nyertél?*

– Nem. Dunapentelén, Dunaujváros alatt voltam. Messze tőlem volt egy buszmegálló, állt ott egy szép kislány, madzagos saru volt a lábán. Hosszú, fekete haja volt. Egyedül volt, és elnézett a semmibe. Érdekesnek találtam, megéreztem benne a történetet. Lehet, hogy randevúra megy, de nem biztos magában. Messziről fényképeztem le, teleobjektívvel. A háta mögött volt egy nagy moziplakát: a Mi lesz veled, Eszterke? című új filmet reklámozta. Ez lett az én díjnyertes képem címe is.

Aztán elküldték egy képemet a Nemzetközi Diaszalon kiállítására, Pécsre. Akkor szerepeltem először katalógusban. Nagyon tetszett nekem, hogy mások is felfigyelnek a munkámra, jónak, érdekesnek tartják. Így indult valahogy. Aztán, amikor Kecskemétre kerültem, itt is folytattam a fotózást. Elküldték a képeimet Kanadába, Alabamába, Új-Zélandra. Befogadták a képeket kiállításokra, katalógusba, helyi lapokba kerültek, minden ment a maga útján. Sorozatos visszajelzések voltak ezek nekem, igazolták, hogy jó úton járok. Mások is értéknek tartották. De soha nem szerettem, ha valaki olyan képemet dicsérte, amelyik az én értékítéletem szerint nem sikerült. Ha rossz képemről bárki bármit mondott, nem nagyon foglalkoztattott. Ha én is jónak tartottam, amit dicsért, akkor azt megerősítésnek tekintettem.

– *Sokat jártál tanyai emberek között, nagy iparvállalatok munkásait fényképezted munka közben, s ott voltál a nagybaracskai szociofotó-tábor alapítói között is. Az emberábrázolás mellett milyen téma állt hozzád a legközelebb?*

– Nagyon nehéz a kérdés. Miután nem vagyok szolgáltató, engem nem kötnek határidők, lapzárták. Nagy művészi szabadságom van. Nem az a munkám, amit a főszerkesztő kirótt rám, hanem az, amihez kedvem van. Van viszont egy nagy hátránya is mindennek: nincs pénzem belőle. Viszont sokat költök rá.

Nagyon szerettem például a tanyavilágot fényképezni. Szerettem az emberi sorsokat, szerettem, ahogy élnek, szerettem, hogy vidámak, őszinték és boldogok voltak, a szegénységük ellenére, hogy megelégedtek az életükkel úgy, ahogyan kapták.

Ugyanilyen módon vonzanak az irodalom nagyjai, az életmódjuk, a gondolkodásuk, a gesztusaik, az életük apró részletei. Megadatott, hogy fényképezhettem Illyés Gyulát, Faludy Györgyöt, Esterházy Pétert, Kányádi Sándort, Sütő Andrást, Buda Ferencet a legkiválóbbak közül. Őket olyan mítosz övezi, hogy az ember azt gondolja róluk: az Isten után rögtön ők következnek a rangsorban. Egyszer csak leülnek veled szemben, hogy lefotózd őket. Akkor el kell döntened: hogyan készíts olyan képet, ami valóban az ő személyiségüket tükrözi? Hogy ne hamis pillanatot vagy gesztust rögzíts, tanulmányoznod kell a modellt, az embert, az író, a költőt, a közéleti embert, hogy megtaláld a legfontosabb kifejezőjegyeket. Amikor úgy érzem, hogy kellően megismertem vagy felismertem ezeket a fontos jegyeket, ha sejtem a modellem jellemét, akkor ezekre tekintettel próbálok exponálni. A többi nem igazán érdekes. Sokszor kattintok úgy is, hogy tudom: még nem találtam meg azt, amire szükségem van a hiteles portréhoz. De azzal, hogy exponáltam, kicsit feloldom a hangulatot. Ugyanakkor keresek tovább, amíg magam nem érzem úgy: a valódi személyiséget sikerült megörökítenem.

Ha tájat fényképezek, akkor is ugyanezt keresem: a karaktert. Önmagában egy tájkép nem mond semmit. Megvan nélkülem. Mindig meg kell keresni benne az ember keze nyomát, ami erősíti a képet. E nélkül számomra az egész érdektelen. Nagyon érdekel továbbá a morál, az erkölcsi tartás. Ha fényképezek egy művészt, festőt vagy költőt, fontos, hogy szeressem a munkáit, mert akkor kedvelni és becsülni fogom az embert is. Ez fordítva is igaz: ha az ember nem kedvemre való, feltehetően nem fogom szeretni a műveit sem.

– *Miért idegenkedsz ennyire a szolgáltatástól? A szabadságodat félted? Rangon alulinak találsz? A köztételségtől félsz, vagy attól, hogy belesüppedsz a mindennapi rutinba?*

– Ezeket a kérdéseket én is többször feltettem magamnak. Én mindig azért fényképeztem, mert ki akartam fejezni magamat. Ehhez a fotót találtam meg mint alkalmas, kezemhez álló művészetet. Már tanult, diplomás emberként kezdtem fényképezni, sokat olvastam a témáról. Autodidakta voltam, külön fotográfiai tanulmányokat nem végeztem, fényképészmesteri oklevelet nem szereztem. Ez kellett volna a szolgáltatáshoz. Úgy gondolkodtam erről, hogy van nekem egy fizető állásom, mérnök vagyok, a fotózás meg egy hobbi vagy művészi kifejezési eszköz. Soha egyetlen pillanatig sem tekintettem a fotóra úgy, mint amivel majd a megélhetésemet biztosítom. Művészetnek tekintettem a kezdetektől fogva, s így gondolkodom róla ma is. A művészetnek pedig nincs ára. Nem árucikk. Nem fejezhető ki forintban, hogy egy kép most százezer vagy tízmillió forint. Van honorárium, van tiszteletdíj, van sok egyéb lehetőség. Ezért vagyok gyakran bajban, amikor megtisztelnék, és megkeresnek, szolgáltatást kérnek tőlem. Ha azt mondja a megrendelő, hogy egy műalkotásra van szüksége, akkor az életemet beleteszem, és készítek neki egy műalkotást, az ártól függetlenül. Nekem nagyon nehéz bearázni a képeimet. Tulajdonképpen azon múlik ez, hogy a megrendelő mennyit akar áldozni egy fotóra. Amit kap, az egy valódi Iskander-fotó lesz.

Játsszunk el a gondolattal: ha André Kertész fényképezte volna az édesanyámat, akkor az a kép a több millió forintba kerülne. Mi történt volna a felvételkedészítés időpontjában? Lehet, hogy két kávét ittunk volna, és kész. Az döntheti el az árat, hogy ki mennyire becsüli azt a munkát, amit elvégzek neki, és mennyire fontos számára, hogy én készítsem a fotót.

A másik fontos dolog az én filozófiám szerint az, hogy egy portréfotó mennyire hiteles, mennyire képes visszaadni a komplex személyiséget. Most, az internet világában már számtalan fotót meg tud nézni az ember a régi időkől is, és elájul attól, hogy mennyi mindent képes kifejezni egy 150 évvel ezelőtt készült fotográfia is. Petőfi Sándor valódi arcmását egyetlen dagerrotípiának köszönhetjük. Ez a hagyatékunk. De mennyi mindenről mesél ez az egyetlen kép!

– *Készítettél-e valaha divatfotókat, portfoliót szép emberekről vagy naptárakat?*

– Korábban nagyon sok cégnek dolgoztam, nagyon nagy cégeknek. Készítettem divatfotókat, aztán katalógusokat, reklámfotókat is a Pro-coopnak, a Knorr-Bremsének, az Univernek, a Szentkirályi Ásványvíznek, a Fornettinek például. Ezek a megbízások idővel abbamaradtak. Ha nem építesz ki egy zárt láncot, ezeket a munkákat egy idő után elhappolják előled. Korábban, amikor még nem volt digitális technika, nagyméretű, drága diára dolgoztam. Kísérjük végig gondolatban az útját! Elviszed a diát egy grafikai stúdióba, beszkenneled. Abban a pillanatban az a képanyag ottmaradt, már nem rendelkezel felette. Én soha senkihez nem fordultam a jogaim érvényesítéséért, pedig számos munkámnál megtehettem volna, mert a végfelhasználó a megkérdezésem nélkül adta tovább a munkámat másnak. Nem panaszkodom, de azt látom, hogy ezeknél a szolgáltatásoknál Magyarországon még sokhelyütt farkastörvények uralkodnak.

– *Ha jól értem, az erkölcsstelenségek zavarznak.*

– Valóban, a morális tisztázatlanságok bosszantanak. Meg a stílus. A stílus, amit egyébként roppant fontosnak gondolok.

A veránkai író táborba rendszeresen meghívják. Vagy festőtáborokba – egyedüli fotósként. Ezért tudom jól átlátni a más művészeti ágak alkotóinak problémáit. Mindig mondom a festő barátaimnak: nem szabad az arcodat megváltoztatni. Legyen felismerhető stílusod, tartsd magad hozzá. Akkor nem okozol kellemetlen meglepetéseket a környezetednek. Amikor látok egy festményt, és a stílus alapján nem tudok rájönni, hogy ki a gazdája, az aggályos. Ha megnézel egy Bozsó-képet, biztosan ráismersz a stílusjegyekre. Nem változtatta naponta az eszközeit, felismerhető a keze nyoma, és mögötte az ember. Ez jó. A maga műfajában következetesen és maradandót teljesített. Én sem akartam soha megváltoztatni a magam stílusát. Szeretném azt hinni, hogy az Iskander-fotó is felismerhető a stílusa, embersége alapján. Felismerhető vagyok én a képbem.

– *Azoknak az embereknek az élete, akiket Nagybaracsán fényképeztél, vélhetően nagyon különbözött azokétól, akiket te gyermekkorodban megfigyelhettél. Felteszem, nem az egzotikumot találtad érdekesnek bennük. Mi fogott meg a tanyai emberekben?*

– Nagyon nehezet kérdezel. Őszinte leszek: voltak olyan esetek, amikor azt éreztem: az elmúlást fényképezem. Voltak olyan helyzetek, hogy ezt kellett dokumentálnom úgy, hogy közben tudatában voltam: az élet megy tovább. A másik, ami megfogott, az a tisztaság és kedvesség, amelyet a nagyon idős emberek mutattak velem, az idegennel szemben. A határtalan bizalom, ami belőlük áradt. A fotózásuknál soha nem feledkeztem meg arról, hogy úgy kell hiteles képet készítenem róluk, hogy közben tiszteletben tartom a magán-szférájukat.

– *A parasztember általában idegenkedik a kamerától. Mivel tudta elérni, hogy a képeid természetesekek, a gesztusok keresetlenek?*

– Soha nem éltem vissza egyetlen alanyom helyzetével sem. Amikor láttam, hogy zavarja a kamera, inkább nem fényképeztem. Ezt szentírás-ként kezeltem. Soha nem a modellem ellen készítettem a képet, mindig érte. Algériában is megkérdeztem minden alanyomat. Amikor már „bent vagyok”, akkor fényképezek.

Ahogy mondtam már: nekem fontos, hogy mit akarok. Ha exponáltam ezret, de nem találok közöttük, amit keresek, akkor mindet eldobom. Tudnom kell, hogy mit keresek. Ez olyan, mint az Illyés Gyula-portré, amit 1979-ben készítettem, és amire ma is büszke vagyok. Sokan említették, köztük Esterházy Péter, hogy a közismert Illyés-ábrázolásokkal szemben ez a portré a tekintetre fókuszál, amelyben ott bujkál az aggodalom az ország, a magyarság sorsáért. Ez nekem nagyon fontos!

Magyarországon van jobb- és baloldal. Az én képeimben mindkét oldal együtt van, amikor a magyarságot, a tanyavilágot előítéletek nélkül fényképezem. Elkérték tőlem, vagy három évvel ezelőtt, a komplett szociófotó-kiállításomat egy rendezvényre, Kunszentmiklós mellé. Minden magyar ember, pártoktól függetlenül, elfogadta ezeket a képeket a magyarság hiteles ábrázolásának.

Nagyon szeretem a képeimet. Emlékeztetnek számomra fontos emberi kapcsolatokra. Nálam a képek nem halottak, a valóban fontosaknál pontosan fel tudom idézni a készítésükhöz kötődő történetet is. Nem vadászom a különlegesre, a megdöbbentőre. Nem fényképezem azt, ha egy ismeretlennek lyukas a cipője. Csak az a kép válik fontossá számomra, amely mögött valódi emberi tartalmakat érzek.

– *A fotóról elég sokat beszélünk. A mérnöki karriered hogyan alakult, miután megházasodtál és Kecskemétre költöztél?*

– Elhelyezkedtem egy gyakornoki évre a Dunai Vasműben, de nem éreztem jól magam: óriási gépek, monstrumok voltak a gyárban, porszemnek, nullának éreztem magam közöttük. Mindig szorongásaim voltak, amikor beléptem a nagy, oroszos kapun. Folyton azt éreztem, hogy nem a helyemen vagyok, nem ezért jöttem. A diplomaszerezést követően otthagytam a Vasművet és Dunaújvárost, és munkát kerestem Kecskeméten. Mivel a szakmám a kohászat volt, átalakítási technológus voltam, kerestem olyan munkahelyet, ahol ezt használni tudom. A jelenlegi Knorr-Bremse elődje, a Szerszámgépipari Művek, a SZIM alkalmazott. Felvettek, de rosszabb feltételekkel, mint amivel a Dunai Vasműből eljöttem. Jelentős volt a bérkülönbség, de elvállaltam, csak hogy eljöhessenek a Vasműből.

– *Szerződés nem kötött, könnyen el tudtál jönni?*

– Eljöttem, elkezdtem a munkámat a SZIM-ben. Nagyon tetszett. A technológiai osztályon dolgoztam, közel harminc másik mérnök társaságában, tervezőkkel együtt. Tekintélye volt az irodának. Értelmes, komoly és konkrét feladatokat kaptam. A feladatom a sorozatgyártás beindulásáig terjedt, az etalondarab jóváhagyásáig. Jól éreztem magam a munkakörömben, rövidesen nagyon sok jó barátom lett. A fotográfiát is folytattam a mérnöki munkám mellett. Szabadságérzetet adott, mindig értelmesen el tudtam foglalni magamat. Az alkotás örömét adta. Részt vettem számos helyi és országos kiállításon, és sikereim voltak. Sok pályázaton voltak ott a munkáim az ország minden részén: a fővárosban, Mezőtúron, Baján, külföldön is. Mindig készültem, kerestem az alkalmakat. Mindezt munka mellett. Senki nem fizetett nekem ezért, sőt, el kellett titkolnom, hogy mivel foglalkozom, nehogy azt gondolják, hogy a munkám rovására megy a fotózás. A kollégáim gyakran nyitogatták az íróasztalom fiókjait, keresték az újabb fotókat, és ha jött valamelyik főnök, akkor gyorsan becsukták, hogy ne derüljön ki a kedvtelése. Újságok is gyakran érdeklődtek, hogy milyen képeim vannak. Ugyanakkor a cég is használta a fotótudásomat: az arculathoz szükséges fotókat velem készítették, én rendeztem a kiállításokat, szinte a munkaköri leírásom része volt az öntvénytechnológusi munka mellett. Ha bárhol bemutatkozott a SZIM, természetes volt, hogy Iskander majd elkészíti a fotókat, úgyis ért hozzá. Hátrányom is származott belőle: ha a szakembereket akarták jutalmazni, akkor fotósnak számítottam, ha a kiállítások felelősét jutalmazták, akkor mérnöknek számítottam. Ennek ellenére szívesen foglalkoztam ezzel. Sok kiállításom volt, és nagyon jó sajtóm. Igaz, ez rám terelte a figyelmet a rendőrségnél is. Tartózkodási engedéllyel éltem az országban, időről időre jelentkezni kellett a rendőrségen. Mindig akkor hívtak, amikor megjelent valami írás a kiállításomról, vagy arról, hogy díjat nyertem. Addig felém se néztek, szinte elfelejtettek. Nem volt kifogás velem szemben, volt munkahelyem, megfeleltem minden szabálynak, csak mindig olyankor ébredtek fel, amikor az újságok hírt adtak rólam.

– *Mikor döntötted el, hogy állampolgárságot kérsz? A házasságkötéskor, vagy attól függetlenül?*

– Soha nem gondoltam arra, hogy magyar állampolgárságot kérjek. Mindig az volt előttem, hogy visszamegyek, ha elvégeztem azt, amiért idejöttem. Nagyon sokat kérdeztek tőlem, amikor kezdtem haladni a fotográfiában, amikor nívódíjakat kaptam a Magyar Fotóművész Szövetségtől, országos és nemzetközi kiállítások sikereit követően, hogy nem akarok-e magyar állampolgár lenni. Nem gondoltam erre, haza szerettem volna menni, a családomnak segíteni. Annyira készültem Szíriába, hogy még egy kisebb könyvtárat is összekészítettem, hogy vigyem magammal. Végül azonban a sors úgy irányított, és a családi életem is úgy változott, hogy 1978-ban mégis kérelmeztem a magyar állampolgár-

ságot. Nagyon rövid idő alatt kedvező választ kaptam. El kellett menjek a városi rendőrkapitányságra. Arra emlékszem, hogy ott az illetékes háromszor is megkérdezte tőlem: biztosan ezt akarom? Igennel válaszoltam. Azt mondta: ez nem szokványos. Innen kifelé szoktak menni az emberek, nem befelé.

Feltehetően a sajtóból tudomást szereztek rólam a Mezőgép Vállalatnál. Abban az időben kötöttek szerződést arról, hogy a Mezőgép gabonátároló silókat fog építeni Algériában. Embereket toboroztak, sok építómunkást és pár embert vezetőnek, illetve ügyintézőnek. Megkerestek engem is, hogy nem volna-e kedvem átmenni a vállalathoz, szívesen kiküldénének Algériába.

– *Olyan arabul jól beszélő embert kerestek, akinek a magyar tudása is megfelelő volt?*

– Igen. Megkerestem Szűcs Endrét, akkori igazgatómat a SZIM-nél, aki azt mondta: engedélyezi, hogy kiutazzak – kikérővel. Nem akart elengedni végleg, mert jó öntvénytechnológus voltam. Végül megegyeztünk. A Mezőgép először egy csapatot küldött Algériába, akik felmérték, milyen a terep, milyen az ellátás, hogyan biztosíthatók egy magyar munkavállaló szükségletei odakinn, mire kell vigyázni, hol vannak vízlelőhelyek. Sok praktikus apróságot kiderítettek. Én végül úgy vállaltam el a munkát, hogy akkor utazom, ha a családomat is vihetem. Nem hagyhattam itthon a feleségemet két kicsi gyerekkel. A több száz ember közül talán ötünknek engedélyezték, hogy kiutazzassa a családját is. Rendes lakást béreltek nekünk egy városban. A többiek az építkezéseken laktak. Így aztán nekem rengeteget kellett utaznom a munkahelyemre nap mint nap. Három és fél évig voltunk kint, illetve a családom csak három évig. Nekik haza kellett jönniük, mert kezdődött a tanév, és azt szerettük volna, ha Magyarországon folytatják a gyerekek az iskolát. Kint francia nyelvű iskolába járt mindkét gyerek. Aztán fél év múlva én is hazajöttem utánuk.

– *Közben a projekt még nem ért véget?*

– Az építkezéseket mind a négy helyszínen befejeztük, de a beüzemelés még hátravolt. Néhány hétig jártam is a helyszíneket.

– *Neked mérnöki munkád volt Algériában, vagy inkább kapcsolattartó voltál?*

– Sajnos nem a tudásomhoz mért feladatra használtak. Ezt annak idején megírta a *Kecskeméti Lapok*, botrány is lett belőle, kicsit megsértődött a cégvezetés. Pedig az igazat mondtam. Ez nem csak az önbecsülésemet sértette, de a vállalkozás egésze szempontjából sem volt jó. Ha a kint töltött idő alatt én a minisztériumokat járhattam volna, a kapcsolat-építő képességemet használhattam volna, sokkal hasznosabb szolgálatot tehettem volna Magyarországnak. Nekem mind a négy telephelyre folyamatosan mennem kellett. Az építkezések között több száz kilométeres távolságok voltak. Mindig úton voltam, volt úgy, hogy egy héten csak egyszer találkoztam a családommal. Érdekes munka volt, de sok előre nem látható nehézséggel járt.

A kisebb-nagyobb feszültségeket mindig a fotózással vezettem le. A szabadidőmet áldoztam fel erre, tulajdonképpen azt az időt, amit a családom körében tölthettem volna. Nagyon érdekelt például a magyar dolgozók sorsa. Összeállítottam egy képanyagot *Dollárkereső magyarok* címmel, amiből később az egyik számomra legfontosabb kiállításom lett. Fényképeztem őket munka közben, fényképeztem a szállásukat, ahogy ettek, ahogy utaztak, ahogyan éltek a mindennapjaikat. Ez nem volt problémamentes. Ahhoz, hogy Magyarországról kihozassanak egy fekete-fehér Junoszty televíziót, a Magyar Nemzeti Bank engedélye kellett. Nekem is kérvényeznem kellett, hogy ki akarok vinni három kiló kolbászt. Be kellett mennem a Magyar Nemzeti Bank kirendeltségére, mert ehhez is pecsé-

tes okirat kellett. Ma már elképzelni is nehéz. A dollárkereső magyarok szomszédságában franciák, svájciak, spanyolok dolgoztak. Az életkörülményekben óriási volt a különbség közöttünk. Egy magyar munkás, szegényes kis táskájával, útközben ette a szendvicset, magának kellett még a kerítést is megépítenie a munkaterület köré. A külföldi cég előre megrendelte a kerítést, sőt megrendelte azt is, hogy időnként egy charterjárat Párizsból utánuk hozza a kívánt ételeket.

– *Ha már ekkorák voltak a különbségek az élet- és munkakörülményekben, legalább megérte ezeknek a dollárkereső magyaroknak a külföldi munkavállalás?*

– A több tízszeresét keresték, mint otthon. Nem forintban, hanem az ottani fizetőeszközben, talán dinár volt, ha jól emlékszem. Kerestek a példa kedvéért 6000 dinárt havonta, aminek a felét dollárban kapták meg, devizaszámlára. A másik ötven százaléka az úgynevezett puha dinár volt, a helyi kiadásokra. Ha spóroltak ebből, akkor átutalhatták a KONZUMEX diplomataboltjába, s ez itthon le lehetett vásárolni. Igaz, nevetséges dolgok voltak ezekben a boltokban, fa spray, szappan, whisky, illatszerek, szivar, ilyenek. Nekem szerencsém volt, én radiátorokat vettem a diplomataboltban az építkezéshez. Jó döntés volt.

– *Ezek szerint már megfogalmazódott benned, hogy a kinti keresményedből házat építesz?*

– Ezért mentem. Mindig vágytam egy műteremre. Valahányszor rosszul lettem a forróságtól a sivatag szélén, mindig az tartotta bennem a lelket, hogy nekem műtermem lesz és lakásom. Kemény körülmények között éltünk Algériában. Amikor sirokkóba keveredtünk, azt se tudhattuk biztosan, hogy élve hazakeveredünk-e. Én nem apróztam el a keresményemet, céltudatosan félretettem a pénzt a lakásra és a műteremre. A többiek hifi-tornyot, videokamerát, fényképezőgépet vásároltak. Én eldöntöttem: egy tételt akarok venni eladásra. Egy BMW 316-ost rendeltem, egyenesen a gyárból, Németországból, nulla kilométerrel. Megjött, el kellett menni érte a BMW-gyárba. Elhoztam, egyetlen kilométert sem használtam a saját céljaimra. Úgy terveztem, eladom, és az árából veszek majd téglát és cserepet. Ezt hoztam be, nem készpénzt, így jártam jobban.

– *Ameddig ez a ház fel nem épült, addig hol laktatok?*

– Kezdetben apósom házában laktunk néhány évig. Majd vettünk egy lakást a Széchenyivárosban, Pintér Lajosék mellett. Számos jó hitellehetőség adódott: háromszázalékos kamat, szakszervezeti segítség, sok minden. Amikor visszajöttem Algériából – amilyen nagy üzletember voltam –, a lakást visszaadtam az OTP-nek. Valami nevetséges összeget fizettek ugyan, de jóval kevesebbet, mint amennyit a piacon kapni lehetett volna érte. Közben megvettük ezt a telket, amelyen a mai házunk áll. Az egész talán harmincezer forintba került úgy, hogy volt rajta már ötven köbméter sóder. A korábbi tulajdonos is építkezni akart, de egy haláleset kapcsán lemondott erről, és inkább eladta a telket, rajta a sóderrel.

– *Közművesített telek volt?*

– Nem, itt szőlő volt meg kukorica. A közművesítések később történtek. Valójában én nem is akartam házat építeni, csak műtermet. Nagyon-nagyon jól éreztem magam Kecskeméten, eszem ágában sem volt elköltözni. Visszamenőleg is nagyon kedves számomra az egykori lakásunk. Volt számos előnye: nem kellett havat lapátolnom, nem kellett semmivel sem foglalkoznom, jószerével azt sem tudtam, hogy ki a szomszédom.

Mondom, csak műtermet akartam építeni Hetényegyházán. De közben magyar állampolgár lettem, és a szabályok akkor olyanok voltak, hogy nem lehetett két ház egyetlen ember nevében. El kellett döntenem, hogy vagy itt, vagy ott, de csak egy helyrajzi számon

lehet az ingatlanom. Vagy el kellett volna válnunk: az egyik lett volna a feleségemé, a másik az enyém. Trükközni nem akartam. Végül azt tettük, amit a szabályok megengedtek: lakóház és műterem épült egy házszám alatt. Eladtam az autót, amit a kinti keresményemből vettem, eladtam a kecskeméti lakást. Volt egy garázsunk is a Lóverseny utcában, azt borzasztóan sajnáltam, de meg kellett szabadulnunk tőle, mert hiányzott a pénz. Végig én vezényeltem az egész építkezést.

– *A tervezést is?*

– A tervezést Kovács Feri építész barátom végezte, nekem azonban gyakran támadtak ötleteim menet közben. Szerencsém volt, hogy Algériában közelről láttam számos építkezést: betonozást, szerkezeteket, egyebeket. Volt egy földrengés akkoriban, amikor kint dolgoztam. Jártam a településen, ahol a legnagyobb volt a rombolás. Láttam az okokat is, hogy mit nem végeztek el jól az építők, ami miatt nagy, erős épületek is romba dőltek. Na, én itthon aztán aprólékosan ellenőriztem az alap elkészítését, a betonozási munkákat. Még talajmechanikai vizsgálatokat is végeztettem. Majdnem másfélszer több betonvasat építettünk be, mint amennyit az építész javasolt, megerősítettük a sarokvasalásokat is alaposan. Nekem földrengésbiztos házam és műtermem van. Nem bánom, hogy így túlbiztosítottam a szerkezetet, mert egyáltalán nem repedtek meg a falak az évek alatt.

A másik nagyon jó gondolatom az volt, hogy mindvégig együtt kezeltem az épületet: egy időben készült el a lakóház és a műterem alapozása, egy időben húztuk fel a falakat, egy időben készült el az ácsmunka, a tetőszerkezet. Hogy az egész épület együtt mozogjon. Vakolni ráértünk akkor, amikor a szerkezetek már együtt álltak.

– *Ezek a nagyon különleges külső és belső terek, amelyek a lakásban is, a műteremben is láthatók, szintén a te fejedben fogalmazódtak meg?*

– Engem két dolog izgatott nagyon, mindvégig a tervezés és a kivitelezés során: a fény és a tér. Meg a nyitottság. Nem akartam például ajtót a lakásba. Nem akartam sok szobát sem, inkább barátságos, összenyitott terekben gondolkodtam. Itt a műteremben például három szobát is kialakítottak a terv szerint. Lebontottam egy nap alatt, egy nagy légtérre tettem. Így szerintem sokkal emberibb, nem a bezárkózást sugallja, hanem a nyitottságot. Áthelyeztem például a galériára felvezető lépcsőt is. Mai állapotában fele akkora teret sem foglal el, mint a tervrajzon.

Nem azt akarom ezzel mondani, hogy én nem tévedhettem. Sokszor tévedtem, de nem szégyelltem bevallani. Élveztem, és ma is élvezem a javításokat. Bármit javítottam vagy korrigáltam, soha nem sírtam az előző variációért. Így gondolkodom a kertemről is. Ha egy fa nincs a helyén, azt jelzi. Gondolkodás nélkül áthelyezem arra a helyre, ahová való, ahová kívánkozik, és mind a ketten megnyugszunk.

A műtermet azért építettem, hogy legyen egy önálló birodalmam. Kiállítóhely is legyen, munkahely is, legyen a szakmának is tekintélye általa. Azt is szerettem volna, hogy hason a méreteivel, a felszereltségével, azzal, ahogyan minden a helyén van benne. Gyakran keresnek fel szakmabeliek az ország minden részéről, s a leggyakrabban emlegetett jelző a műteremmel kapcsolatban az, hogy lenyűgöző. Ugyanígy hatott a magyar és az arab televíziósokra is: nem régen volt nálam egy stáb az Egyesült Arab Emírátsukból – hogy portréfilmet készítsenek rólam az Al-Jazeera televízió számára –, és őket is rabul ejtette az a műterem, amely azóta, hogy elkészült, engem is folyamatosan fogva tart.

A lakásom maga a nyitottság. Nyitva van mindenki előtt. Kényelmes, időtálló, semmin nem kellett változtatnom rajta harminc éve. Büszke vagyok a kertemre is. Én találok ki, én tervezem a kezdetek óta. Egy-egy ötlet két-három évig is ad munkát, s ha nem tetszik a végeredmény, akkor szívfájdalom nélkül átalakítom.

– *Mi vitt rá, hogy a hátsó telekrészben ne zöldségeskertet vagy ne gyümölcsfákat tarts, hanem megépítsd az ország egyik legszebb és legigényesebb díszkertjét?*

– Apósom valóban azt szerette volna, hogy legyen egy szép gyümölcsöskertem. Ültetett csemegeszőlő-fajtákat, volt cseresznyefám, almafám, körtefám, kajszim, mindenféle egyéb. Ésszerű is volt: legyen mindig elegendő gyümölcs a gyerekeknek és a családnak. Kezdetben nagyon örültem neki. Gyönyörű volt a tavaszi virágzás időszaka, tele volt illattal az udvar. Szerettük a gyümölcsöt mindnyájan. De hamar rájöttem, hogy nem értek hozzá, mikor kell permetezni, mikor kell metszeni. Mindig másokra voltam utalva ezekben a munkákban, és ezt nem szerettem. Sokkal többet költöttem rá, mintha a gyümölcsöt megvettem volna a piacon. Több termett, mint amit magunk el tudtunk fogyasztani, de nem akartam piacolni vele: végül szétosztottuk a rokonok között. Ez így nem volt ésszerű, és főleg nem volt kifizetődő. Két lehetséges út volt: vagy profi kertész leszek, vagy tudomásul veszem, hogy mást kell kezdenem a kerttel. Kezdetben nem mertem nekimenni a teljes gyümölcsösnek, mert az apósom, aki őszinte szeretettel telepítette nekünk, féltette a gyümölcsfáit. Csak apró lépésenként vittem végbe a tervemet: először ötméteres sávban vágtam ki a szőlőt, aztán kivettem egy gyümölcsfát.

Mindig sokat filozofálok, mielőtt egy ilyen nagy döntést meghozok. Mérlegelem az előnyeit, hátrányait. Általában magam döntök, mert ha bárkit megkérdezek a családból, az hátráltat, elbizonytalanít: minek? Miért van erre szükség? Miért nem jó úgy, ahogy van? Akkor újabb egy-két évre elveszítem a kedvemet vagy az eltökéltségemet a változtatásra. Egy napon mégis elhatároztam magam, és hajnalban lefektettem a fákat szép sorjában. Elvégeztem a megfelelő rongálást, ahonnan már visszafordíthatatlanná vált a dolog. Senki nem vett észre semmit. Aztán a napsütésben lassan kókadni kezdtek a fák, és kiderült, hogy felszámoltam a gyümölcsöskertet. Akkor kezdtem füvesíteni, és különböző fákat telepíteni. Szépen lassan kialakítottam a kertemet. Nagyon türelmes vagyok, nem kapkodok. Van egy-két kertész barátom, akik szakmai tanácsokkal látnak el. Ha kell valami különleges fa, akár két vagy három évig is várok rá, és ők segítenek beszerezni. Előfordult olyan is, hogy tévedtek: nem azt a fát hozták, amit rendeltem. Mindez csak egy fél év múlva derült ki, tavasszal, a lombosodás után.

– *Külföldről is rendelsz növényeket a kertedbe?*

– A kertész barátaim az ország legjobb kertészeteivel, faiskoláival tartanak rendszeres kapcsolatot. Nem tudom, hogy Ausztriából, vagy az ország melyik részéből szerzik be, amire éppen szükségem van, de ők azok, akik szállítanak nekem. Egyébként tiszteletbeli tagja vagyok a Hírös Kertészeti Egyesületnek.

– *A gyümölcsfákat és a szőlőt azért vágta ki, mert nem értesz hozzá. A díszkertekhez honnan van a hozzáértésed?*

– Ha valaki valamit szeret, akkor nem számít, hogy tanulta vagy sem. Sokat olvastam, tájékozódtam a kertépítésről, de a legtöbb ötletem ösztönösen jött, és nem másoltam máshol látott kertek megoldásait. Éppen azért, mert szeretem, nem is tekintem munkának a kerttel való foglalatzkodást, inkább megkönnyebbülés, hogy ott dolgozhatok. A barátaim véleménye a legjobb visszaigazolása annak, hogy jó volt-e egy ötletem, vagy mást kell kitalálnom helyette.

Az én kertem folyamatosan változik. Öröm a harminc évvel ezelőtti állapotokat is fényképen. Ma már olykor megmosolygom, de akkor nagyon szépnek találtam. Ma is vállalom az akkori állapotokat, mindig szép volt a kert, de a mai állapot a kiinduláshoz képest óriási változásokat mutat. Mondhatni: ég és föld a két kert.

Ahogy a házam építését végig fényképeztem, ugyanúgy fotókkal dokumentáltam a kertem változásait is. Akár egy kiállítási anyag is kitelne bármelyikből. A belső kertről például tudok mutatni hús felvételt arról, hogy milyen volt 30 éve: hol volt homok, fű, sövény, nagy fa, nagy tuja. Ezek közül a legtöbb ma már nincs, vagy nem úgy van.

Dokumentáltam az építkezés minden mozzanatát is. Több mint ötven órát töltöttem a közelmúltban azzal, hogy kerestem az akkor készült feljegyzéseimet. Volt egy piros fedelű, szép füzetem, abba minden fontos eseményt, beszerzést, vásárlást, egyebet, mindent beleírtam. Odáig, hogy melyik napon alapoztunk, mikor mi volt az ebéd, mit vettem a munkásoknak, mennyiért vettem az ablakot, és egyebek. Valahol megvan ez a füzet, de egyelőre nem találom. Akár százezer forintot is adnék érte, ha most valaki a kezembe adná. Ha lenne az építkezésről egy kiállításom, és ezekből pár reprodukciót beleszerkesztenék az anyagba, az óriási lenne.

– *Mennyi időt vett igénybe az építkezés?*

– Aránylag gyorsan felépítettük ezt a nagy épületet. 1982-ben alapoztunk, és 1985-ben költöztünk be. Vannak az ismerőseim között olyanok, akik öt-tíz éven keresztül folyamatosan építkeztek.

Rengeteg munkát saját kezűleg végeztem el, gyakorlatilag minden munkafázisban részt vettem. Amikor a szomszédomnak apósom elmondta, hogy magam fogok építkezni, Józsi bácsi hitetlenkedett egy kicsit, és azt mondta: akkor fog Iskander itt építkezni, ha a pápa, II. János Pál is idejön nekem segíteni. Valóban nagyon komolyan vettem, és végig számoltam, mértem, megterveztem, kalkuláltam, kerestem a minőségi, de költségtakarékos megoldásokat. Megkerestem különféle táblázatokban, hogy milyen betonvasakat árulnak, azok milyen teherbírásúak, milyen szöveget és mennyit célszerű vennem, milyen egyéb anyagokra lesz szükségem – mindent-mindent aprólékosan végiggondoltam. Nemcsak megterveztem számos dolgot a házban, de ott inaskodtam a konkrét kivitelezési munkákban is.

– *A mai napig figyelemmel kíséred a házad állapotát? Minden sarkot és szögletet szemmel tartasz?*

– Ezt más nem teszi meg, nem látja meg, nem veszi észre helyettem. Egy ekkora ház karbantartása, állagmegóvása bonyolult és hosszadalmas feladat. Ez egy komplexum, olyan, mint egy iskola. Minden napra ad valami feladatot. Valahol mindig meglazul egy kilincs. Ha esik, megnézem, hogy a lefolyók jól működnek-e? Ehhez ki kell mennem az esőbe, mert csak akkor látom. Időnként meg kell néznom, hogy a cserepek a helyükön vannak-e. Ehhez át kell, hogy menjek a szomszéd udvarába. Mindig van valamilyen tennivaló. Át kell festeni az esőcsatornát, mert különben egy idő után eldobhatom. Muszáj a kerítést is ápolni. A karbantartás nélkülözhetetlen. Ha nem magam végzem is a munkákat, nekem itt kell lennem, hogy biztosan úgy történjen minden, ahogyan annak történnie kell. De azt nem bánom, ha már nem én mászom fel a létra tetejére.

– *A hetvenedik évemben jársz, és már nem szívesen szaladsz fel a létra tetejére. A kert elég sok elfoglaltságot ad. Van-e még erőd ahhoz, hogy magad ápolod, vagy kérsz-e ehhez segítséget? Régebben nem engedted, hogy bárki besegítsen.*

– Most sem szívesen engedem át másnak a kerti munkát. Egyszerűen élvezem. Az idén például betegek vagyok annak, hogy eltolódott a tavasz, számos feladat késésben van. Naponta próbálkozom azzal, hogy kihelyezzem a padokat, a székeket a helyükre, de rá kell jönnöm, hogy még korán van. Máskor eddigre már túl voltam a második fűnyírásán, az idén még az első is várat magára. És ez zavar. A másik szempont, hogy a kerti munkák

koncentrált figyelmet igényelnek. Ez nem kukoricakapálás vagy szőlőmetszés – mondom ezt anélkül, hogy lebecsülném azokat a munkákat. Mindig nagyon élveztem a fűnyírást. Most is úgy gondolom, hogy a gazdának jelen kell lenni, ha nyírják a fűvet. Hetente egyszer, két órára szoktam segítséget fogadni.

A kertet én alkotóműhelynek tekintem. Úgy kezelem, mint a képeimet. Nincs olyan sarka, amiről ne tudnék mindent, amit ne dolgoztam volna fel. Szeretném, hogy adott helyen nyíljon egy virág, legyen egy pad, ha messziről közeledem hozzá, nem mindegy, hogy milyen képet mutat. Van-e, ami a szemnek zavaró, milyen magas lehet egy bokor, hogy a többi növényt ne takarja el, mi az, amit le kell váltani, ki kell cserélni, hogy ne uralkodjon el egyetlen színárnyalat. Nyílnak a tavaszi virágok, vagy jön az őszi színorgia – ezek mindegyike olyan személyes élményt ad, ami mással nem pótolható. Ezért nem lehet idegenre bízni, ez az én örömöm és felelősségem.

– *Beszélgessz-e a növényeiddel?*

– Természetesen igen. Most két fát sikerült szereznem. Volt korábban egy júdásfám, de elpusztult. Ez gyerekkorom óta az egyik kedvencem, mindenképpen pótolni akartam. A júdásfa az idősebb ágain hozza a virágokat, tehát még nincs lombja, amikor már virágba borul. Lila színű, nagyon feltűnő, szép virága van. Gyerekkoromban ettem a virágjait. Szíriában több olyan fa van, amelynek ehető a virágzata. Voltak olyan fák is, a nevükre már nem emlékszem, amelyeknek az első tavaszi hajtásait meghámozva úgy ettük, mint a spárgát. Isteni finom volt! A másik újdonság a kertemben egy császárfa. A Városháza belső udvarában van egy szép példány. Korábban hoztak nekem egyet, de arról kiderült, hogy szivarfa volt, nem császárfa. Ez most biztosan az, amire vágytam. Várom a tavaszt, hogy virágozzanak.

– *A kerted nemcsak a szűk családot szolgálja ki, hanem közösségi tér is. Sok magas rangú vendéget fogadsz itt. Kik jártak itt?*

– Jó tíz évvel ezelőtt Pintér Lajos írt egy verset a kertemről, amelyben megemlítette, hogy ha látná Kányádi Sándor, biztosan elégedett lenne a látvánnyal. Tényleg nagyon sok író-költő megfordult nálam. Sokan irodalmi kertnek is nevezik. Kányáditól Faludy Györgyön át, Buda Ferencig és a teljes Forrás-körig szinte mindenki járt már itt. Évente több alkalommal találkoznak nálam, olykor 20-30 ember is egyszerre. Amikor például Faludy György legutóbb ellátogatott hozzám, voltunk vagy hetvenen. Nagyon messziről is jöttek a hírré, hogy találkozni lehet vele az én kertemben. De nem csak híres embereket említhetek. Szívesen találkozom itt a barátaimmal, családokkal, ismerősökkel. Olyan is előfordult, hogy egy autóbusznyi kertész és más szakterületek kutatói jelentkeztek be Budapestről, hogy szeretnék megnézni a kertet. Természetesen örömmel fogadtam őket, mert boldoggá és büszkévé tesz, hogy országszerte híre van a kertemnek. Azt is szeretem benne, hogy nagyon emberi léptékű. Nincs túlzásúlvá akkor sem, ha ötven-hatvan ember tartózkodik itt egyszerre. Az utcáról nem látszik, csak egy töredéke, ezért ámulnak el azok, akik először térnek be hozzám. Védett a szélről, tujasor övezi, és barátságos zugok sokasága található benne. Akár húsz különböző karakterű helyszínré el lehet vonulni kettesével, vagy nagyobb társasággal. Büszke vagyok arra is, hogy egy alkalommal tizenhárom arab nagykövetet és diplomatát láttam vendégül itt, és mindenki elégedetten távozott. Szépnek találták a látványt, az eseményhez méltónak a környezetet. Még mindig emlegetik.

– *Gyakran hivatkozol a nagy baráti körödre. Bizonyára nem csak irodalmárokból áll ez a kör. Kik a barátaid, vannak-e közöttük helybéliek?*

– Nagyon sok barátom, jó ismerősöm van a településen, akikkel kölcsönösen szeretjük és tiszteljük egymást. Én mindig is barátkozó természetű ember voltam. Még az építkezés idején kerültem kapcsolatba a vízvezeték-szerelővel, a gázossal, a villanyszerelővel. Megismerkedtünk egymással, és a barátság a mai napig tart.

Ha fotózok valakit, akkor a kapcsolat nem ér véget a konkrét munkával. Rám bízta magát, felelősséggel tartozom érte, nem csupán az ismerősöm, hanem annál több. Akivel a munkám révén kapcsolatba kerülök, és a gondolkodás módunk nem szögesen ellentétes, azokat én közel engedem magamhoz, és a barátainak tekintem. Nem jelent problémát az sem, hogy esetleg az élethelyzetünk nagyon eltér egymástól. Soha nem volt szempont nálam, hogy valaki gazdag vagy szegény. Ők azok, akiket időnként meghívok magamhoz, mert nekem az jelenti a valódi örömet, ha a kertem nyújtotta lehetőségeket meg tudom osztani olyanokkal, akiről tudom, hogy értékeli ezt.

Más típusú barátság köt ahhoz az értelmiségi körhöz, akikkel a világról együtt gondolkodunk. Nem feltétlenül ugyanazt gondoljuk, de tiszteletben tartjuk egymás véleményét. Van, aki tiszteli a művészetemet, én tisztelem a tudását, van miről beszélgetnünk, drukkolunk egymás sikeréért, és közösen örülünk annak. Sok olyan ember is van körülöttem, akiket személyesen nem ismerek, akik a tudtom nélkül becsülik a munkásságomat. A világhálóra gondolok, ahol sokan szimpatizálnak a tevékenységemmel, kedvelnek, jóindulattal közelítenek hozzám, és rendszeresen figyelemmel kísérik a munkáimat. Ezeket is barátságoknak tekintem. Egy további szál, hogy amikor még főiskolás voltam, a társaim tiszteltek, becsültek. Sokukkal a mai napig élő a kapcsolatom, hívnak és én is szeretettel látom őket.

Hetényegyházának is szeretnék segíteni. Nagyobb rálátásom van a világra, hiszen sok helyen éltem, sok helyen jártam, és a vizuális képzettségemmel, esztétikai jártasságommal sokat segíthetek a településem megjelenésének megtervezésében vagy áttervezésében. Tanácsadásra gondolok elsősorban. Alapító tagja és egyben vezetőségi tagja vagyok a Hetényegyházi Városszépítő Egyesületnek. Ezt tartom az egyik legfontosabb közfunkciónak.

Én lokálpatrióta vagyok, nem érdekelnek a pártok. Mindegy, hogy ki melyik párt tagja, milyen vallású, ha a gondolkodása rímel az enyémmel, akkor nincs köztünk érdemi különbség. Hiszek abban, hogy az országnak mindenki a maga helyén tud segíteni, pártállásra való tekintet nélkül. Ha mindenki csak a saját telkét, területét tartaná rendben, akkor az egész település rendben volna.

Nekem az uniformis soha nem tetszett. Jobban becsülöm a mögötte lévő embert vagy személyiséget. Ezért aztán úgy reagálok, ha egy ismerősömet, barátomat kinevezik valamilyen funkcióba, hogy öt lépést visszalépek. Nem keresem vele a kapcsolatot, nem tolakszom. Ha a munkámra szüksége lesz, úgymint megkeres. De nem kérek, és nem fogadok el előnyöket pusztán az ismeretségünk okán. Ha az általam elképzelt, politikától független értékrendszer működne, sokkal előrébb tartanánk mindenben. És mert nem működik, ettől kicsit rossz a közérzetem.

– *Hogyan kerültél a Forrás szerkesztőségének közelébe, és mi annak a titka, hogy évtizedek óta a szerkesztőség belső köreibez tartozol? Ennyire érdekel a magyar irodalom vagy a szociográfia?*

– A Forrás nagyon fontos pont az életemben. A kapcsolatunk alapja a közös érdek. Amikor a lap a társadalmi-szociográfiai problémákkal kezdett foglalkozni, akkor én már szociofotókat készítettem, és némi jártasságra tettem szert az alföldi tanyavilágban. Ez a két terület számos ponton érintkezett. A hetvenes évek elején a helyi lapban, a *Petőfi Népe*ben még tekintélyes helyen hírt adtak az egyes fotópályázatokról, kiállításokról, és a fotókat is közölték. Feltehetően a fotóim kapcsán figyeltek fel rám a szerkesztőségben. Én életemben

nem mentem sehova, nem ajánlkoztam, nem házaltam a fotóimmal. Mindig az újságok, lapok kérték, hogy küldjek fotókat. Nemcsak közölték a képeimet, de kritikát is írtak róluk.

A hetvenes években elég sok elismerést kaptam, több nagy visszhangot kiváltó nemzetközi szereplésem is volt. Varga Mihály, aki a *Forrás* alapító főszerkesztője volt és a *Petőfi Népe*nek is dolgozott, gyakran írt a napilapban a képeimről. Egyszer meghívtak a szerkesztőségbe. Ott volt többek között Pintér Lajos, Füzi László, Hatvani Dániel, Dobozi Eszter, Goór Imre, Lezsák Sándor, Zám Tibor, Buda Ferenc. Kérték, hogy mutassak fotókat. Zám Tibor volt az, aki nagyon magabiztosan mondott ítéletet a képeimről. Így aztán néhány fotóm – köztük a *Gémeskút* – megjelent a *Forrás* címoldalán. Ez nekem nagyon jó referencia volt, hiszen a *Forrás* tekintélyes folyóiratnak számított országszerte. Egyre gyakrabban kértek tőlem képeket a laphoz. Én nagyon szabad ember voltam már akkor is. Beszéltem már róla: a szabadságot úgy értelmezem, hogy nem vagyok szolgáltató. Nem kötött soha a lapzártá, nem mondta meg nekem soha senki, hogyan fényképezem a parasztembert, hogy kell fényképezni a tanyavilágot. Elmentem, megoldottam a magam hite és tudása szerint a feladatomat, és soha senkivel nem kellett jóváhagyatnom. Ha eldöntöttem, hogy művészi képet akarok készíteni a vincellérről, akkor kívártam a megfelelő pillanatot, elkészítettem a képet, és már a kész művet vittem a szerkesztőségbe. Felettem nem volt főszerkesztő vagy képszerkesztő, ezeket a pozíciókat mind magam töltöttem be a képeim készítése során. Amikor a szerkesztőségben meglátták a „készterméket”, általában nem emeltek kifogást.

A fotók kapcsán kezdődött tehát a kapcsolatom a *Forrással*. De valahányszor előadást szervezett a folyóirat, én mindig ott ültem a hallgatóság soraiban. Ez nagyon jól kiegészítette a tudásomat. Nagyon jó alapokat és megerősítést adott az alkotáshoz. Megismerkedtem sok íróval, költővel, tudóssal, szerkesztővel. Így történt aztán, hogy Lezsák Sándor felkért: rendezek kiállítást 1979-ben, a Fiala Irók Találkozójára Lakiteleken. Ez az alkalom meghatározóvá lett egész életemre. Ott találkoztam Illyés Gyulával, kezdet foghattam vele a kiállításon. A találkozóról készített képanyagom szintén megjelent a *Forrás*ban, és máig nagy becsben tartják irodalmi körökben. A sors ajándékának tartom ma is, hogy ott lehettem azon az emlékezetes írótalálkozáson. Senki nem küldött, senki nem ajánlott fizetséget a képekért. Azt szokták mondani: jókor voltam jó helyen. Azt sem mondta meg senki, hogy miért és hogyan kell fényképezni Illyés Gyulát. Nem régen kaptam egy darabkát Lezsák Sándortól egy későbbi, az 1987-es lakiteleki találkozó híres sátrának egykori ponyvájából, amit néhány négyzetcentiméteres darabokra vágtak szét, és emléktárgyat készítettek belőle. Ez ma is a falamat díszíti.

– Amikor megismerted személyesen is Illyést vagy Gion Nándort, akkor elkezdted olvasni a műveiket? Érdekesnek találom, hogy valaki ide kerül Szíriából, és beleszerelmesedik a magyar irodalomba.

– A magyar irodalomnak vannak olyan kiemelkedő és érdekes figurái, akik szinte kényszerítenek téged, hogy figyelj rájuk, légy bármilyen nemzetiségű. És nem kell a komplett magyar irodalmat olvasni vagy ismerni ahhoz, hogy megtudd: kik ezek a szerzők. Vannak olyan szerzők is a magyar irodalomban, hogy akármennyit olvasod őket, mindig felületes és mulandó marad az élmény.

Sok író és költőt ismerek és becsülök. Nagyon sajnálom, hogy nem tudtam ott lenni, amikor Nagy László Kecskeméten járt. Ha jól emlékszem, a Kerámia Stúdióban, Probstner Jánoséknál volt előadása, de én éppen készültem kiutazni Algériába, és nem tudtam meghallgatni, sajnos, pedig meghívót kaptam az eseményre. Őt nagyon szerettem. A munkásságát is, az embert is, anélkül, hogy személyes kapcsolat lett volna közöttünk. Ezek a

találkozások voltak azok – akár Illyés Gyulával, akár másokkal –, amelyek nekem mindig nagyon fontos inspirációt adtak.

Nagyon érdekes volt a kapcsolatom például Faludy Györggyel. Három-négy alkalommal is voltam a lakásán, Budapesten, a Szent István körúton. Volt, amikor kecskeméti delegáció tagjaként mentem Ramháb Máriával, Buda Ferivel, Füzi Lacival, Pintér Lajossal, volt, amikor magam. A végén az „öreg” nagyon megkedvelt és szerette a képeimet is. Én is nagyon megkedveltem őt. Nagyon fotogén volt, mindenki szívesen fényképezte. Engem soha nem érdekelt, hogy ki mit tartott érdekesnek benne, én úgy fotóztam őt, ahogy az számomra egyedül elképzelhető volt. Néztem, ahogy elmesélte az életét: az üldöztetést, a menekülést, az emigráció élményeit, azt, hogyan került Marokkóba, hogyan internálták, és azon gondolkodtam: itt van egy kikeresztelkedett zsidó ember, akit üldöz egész Európa, és milyen érdekes, hogy éppen az arab világban, Marokkóban kap menedékjogot. A lényeg, hogy nagyon hamar olyan szimpatikus lett számomra, hogy elhatároztam: készítek róla egy fotósorozatot. Eldöntöttem, hogy rendezek egy önálló kiállítást a 90. születésnapjára, 2000-ben. Sajnos kiderült, hogy a tervekkel ellentétben nem jön Kecskemétre. Akkor bejelentettem, hogy én a fővárosban nem rendezem meg a kiállítást, én kecskeméti ember vagyok, ragaszkodom hozzá, hogy a képeim első bemutatkozása Kecskeméten legyen. Hívták Gyurka bácsit, de a kiadója nem nagyon akart hozzájárulni, hogy eljőjön, annak ellenére, hogy nagy kiállítás és lelkes közönség várta. Végül aztán Ramháb Mária könyvtárigazgató közreműködésének köszönhetően mégiscsak itt volt a születésnapjaim megnyitón.

Faludy György írt nekem levelet, írt nekem képeslapot. Írt arról, hogy régóta figyeli a munkásságomat, és szereti, ha fényképezem őt. Meghívott az esküvőjére is. Ketten mentünk Pintér Lajossal. Fényképeztem tehát az esküvőjét is. Nagyon sok képet vittem nekik keretbe is, meg egyébként is a lakásukra. Eljártam az előadásaira, Kiskunhalasra, Csongrádra, Budapestre és még számos más helyre. Ilyenkor nem csak hallgattam őt, minden alkalommal fotóztam is. Nagyon örült mindig, amikor találkoztunk.

Amikor köszöntötték a Nemzeti Színházban, felkérést kaptam, hogy én is szóljak pár szót a közönség előtt, mert Gyurka bácsi szeretné ezt. Kértek tőlem nagyméretű fotókat is a dekorációhoz: el is küldtem. Aztán az ünnepségre elfelejtettek meghívni. Füzi Laci jelen volt. Az ünnepelt a miniszterelnök és az összes politikai vezető között, a színpadról kérdezett rá: Iskander hol van? Mondták neki: nem kapott meghívót. Jordán Tamást, a színház vezetőjét kérdezte: Iskander hogyhogy nincs itt? A szervezők nyilván nem tartották fontosnak, hogy egy kis ember, egy „vidéki fotós” is jelen legyen az ünnepségen.

Nagyon sok képet tettem közzé Faludyról. A feleség, Fanny birtokában biztosan nagyon sok felvételem van. Amikor százéves volt, a Petőfi Irodalmi Múzeumba kértek tőlem anyagot. Lelkesedtem, mint mindig. Elküldtem a képeket e-mail-ben, ahogyan ez manapság természetes és megszokott. Visszaírtak, hogy nagyon jók a képek, használni fogják őket. A megnyitón napján felmentem Budapestre, elmentem a Petőfi Irodalmi Múzeumba. A terem éppen zárva volt. A szervezők azt mondták, hogy néhány óra múlva nyílik a kiállítás, várjak türelemmel. Szerettem volna megnézni a képeket még a megnyitón előtt. Nem találtam őket. Volt egy külön fal Marokkóról, Gyurka bácsi életéről, ottani használati tárgyaival, és minden egyébbe, de Iskander-fotót nem láttam.

A *Forrás* szerkesztőségében engem megbecsülnek és tisztelnek. Rendszeresen kapok meghívást a veránkai író táborba. A társaságból én egyedül nem vagyok író, de azt mondják: én vizuálisan írok. Ott voltam éveken át velük, jó kapcsolatunk alakult ki az anyaországok mellett a vajdasági és az erdélyi írókkal is. Érdekes módon festőtáborokba is szoktak hívni. Általában 2-3 napra el is megyek. Nagyon jók ezek a táborok, de egy kicsit úgy érzem: olyan ez, mint amikor a hajléktalannak enni adnak, de elvárják, hogy dolgozzon meg érte.

Egy alkotó ember általában nem tud ilyen rövid és konkrét határidőre dolgozni. Nem is az elvégzett munka miatt érte meg nekem sem, hanem az esték voltak nagyon értékesek és izgalmasak. Leül 10-15 ember, irodalmár, költő, valamennyien gondolkodó, okos emberek, és egy pohár bor mellett beszélgetnek. Építő jellegű, vagy olykor értelmetlen, de nagyon emberi beszélgetések ezek. Ennek van értelme, ezért érdemes leginkább a táborokba járni.

– *Nagy tisztelője vagy Petőfi költészetének. Nagy Lászlót is említetted a kedvenceid között. Vajon olvasol-e szíri vagy arab szerzőket, akár klasszikusokat, akár kortársakat, vagy neked már magyarul szól az irodalom?*

– Az internet világában ez már nem ütközik nehézségbe. Vizuális ember vagyok, nagyon sok képet nézek arab nyelvű portálokon is. Nyitott a világ, az egyik kattintás elvezet egy másik szerzőhöz vagy oldalhoz. Ha találok egy érdekes hivatkozást, beütöm a nevet a keresőbe, és már ott is van előttem egy vers. Nekem a vers közelebb áll a szívemhez, mint a prózai művek. A vers ugyanolyan tömör tud lenni, mint egy jól fogalmazott kép. Sokszor nem is tudom, milyen nemzetiségű a szerző, akit olvasok, mert egységes a nyelv, nem meghatározó, hogy valaki szíri, kuvaiti, vagy esetleg egyiptomi.

Nem ismerem mindenkit, de számos fontos szerzőt és művet ismerek az arab nyelvű irodalomból is. Zajlik az arab tavasz. Azt látom a versekből, hogy ez nagyon megosztja az arab országokat és népeket. Egy valódi művész legyen megfontolt. Ne lázítson, ne álljon politikai szekértáborok szolgálatába. Egy művész legyen humanista. Gyakorolja a saját szakmáját, és legyen az „ember” iránt elkötelezett.

– *Hogyan érint téged, hogy a szülőfölded lángokban áll, hogy ezek halnak meg értelmetlenül? Egyetértés-e a megfogalmazott célokkal? Biztos vagy-e abban, hogy az a helyes út, amely felé az arab társadalmak haladnak?*

– Nem szívesen beszélek erről, mert minden mondatot többféleképpen lehet utólag értelmezni és magyarázni. Az alacsony tudású ember képes a legjobb szándékot is félremagyarázni, elferdíteni. Az értelmes ember olyan, mint egy jó sebész: tudja, hogy hol vannak a daganat határai, s hogy az ép szövetbe is bele kell vágni, ha biztonsággal el akarjuk távolítani a beteg részeket. Az európai rendszerváltozások idejében nagyon hiányoltam, hogy a Kelet-Európán végigsöprő hullám, amely dominóként döntötte össze a korábbi rendszereket, elkerülte a Közel-Keletet. Sajnáltam, mert soha nem voltam büszke egyetlenegy királyra, emírrre, államfőre sem. A demokráciadeficit és az emberi jogi mulasztások miatt neheztettem rájuk. Sajnos a 89-es változási hullám elkerülte azt a térséget. Talán, ha akkor lezajlott volna az arab tavasz, akkor emberibb, vértől mentes lehetett volna. Az ember ugyanakkor örül a változásnak. De ezek az elnevezések, mint a bársonyos forradalom vagy az arab tavasz bizony megtevesztők.

A valódi probléma az, hogy a középosztály eltűnt sok arab országban. Ez történt Egyiptomban, Szíriában, Tunéziában, Algériában, Marokkóban. Elfogyott ez a réteg. Ők voltak, akik nyugodt, polgári életet reméltek, akik nem harcolni vágytak, csak biztos megélhetésre, kiszámítható, tervezhető, stabil viszonyokra áhítoztak. Mindent elöntött azonban a sok esetben külföldről kezdeményezett és irányított korrupció, és a viszonyok elviselhetetlenné váltak. Hiába volt a közép rétegnek pénze, nem tudott munkalehetőségeket teremteni, sokan elszegényedtek, megnőtt az elégedetlenség – tegyük hozzá, nagyon sokszor jogosan. Mindez igényelte a változtatást. Az utcára vonult jöhiszemű egyetemistáktól, munkásoktól, nincstelenektől végül elvették a forradalmukat.

Én szeretném a változást, de gyűlölöm a rombolást, ami évszázados értékeket semmisít meg. Elfogadom, hogy a változásokra szükség van, de ennek ne az legyen az ára, hogy 30–50 évet visszalépünk a fejlődésben. Ezzel nem tudok egyetérteni. Értelmetlen és ostoba

dolog egyetemeket, iskolákat, egy évezredes kultúrát lerombolni. Ez bizonyosan nem a fejlődés útja. Aki rombol, az kultúraellenes minden rendszerben.

Meg kell tanulnom, hogy a mostani változásokat ne véglegesnek gondoljam, hanem úgy tekintsek rájuk, mint egy koraszülés eredményére. A társadalomnak érettnék kell lennie a változásra ahhoz, hogy a „forradalom” sikeres, előremutató legyen. Minél kevesebb áldozattal és szenvedéssel járjon.

Nem hiszek abban, hogy bármely vallás Isten nevében felhatalmazást adhat mások meggyilkolására. Nem hiszem el, hogy mindenki, aki egy rendszer pártján áll, az diktátor, és mindenki, aki ellene van, az forradalmár.

– *Kiterjedt családod él Szíriában. Tudsz-e arról, hogy a forradalom okozott nekik gazdasági veszteséget, vagy követelt-e ennél is súlyosabb áldozatot?*

– Ha történt is ilyen, nem értesítettek róla. Nálunk az a szokás, hogy nem terheljük a rossz hírrel azt, akit nem szükséges. Nem kihagynak ezzel az életükből, inkább óvnak, védenek. Tudják, hogy úgyszem tudnék ebben a helyzetben kiutazni, nem tudnék jelen lenni egy temetésen, akkor meg jobb, ha az illúzióim megmaradnak.

– *Kapcsolatban vagy a Kék Duna címen megjelenő, arab és magyar nyelvű újsággal. Miről írsz ebbe a lapba?*

– A kezdetektől részt veszek kulturális tartalmú cikkekkel a lap munkájában. Írtam például a Kodály-módszerről, amit nagy értéknek tartok, írtam az Erdei Péter vezette Kodály Intézetéről, de írtam Illyés Gyuláról, Kányádi Sándorról, Csoóri Sándorról is – olyan magyarokról, akiket szerettem volna az arab olvasókkal is megismertetni. Azt szerettem volna megfogalmazni, hogy ezek a nagyszerű emberek mitől nagyszerűek. Fontos számomra a két kultúra közötti híd megteremtése, a kapcsolatok ápolása és elmélyítése.

– *A városban köztudott, hogy jó kapcsolatot ápolsz arab követségekkel. Magad is említetted, hogy egyszerre tizenhárom arab nagykövet és diplomata időzött a kertedben. Jöttek-e létre a közreműködéssel magyar–arab üzletek, vagy ezt a kapcsolatrendszert nem a gazdasági területen kamatoztatod?*

– Amióta Magyarországon élek, azt tekintem a feladatomnak, hogy a két kultúra között átjárásokat találjak, hogy szélesítsem a már meglévő kapcsolatokat, és újakat ösztönözzek. De nem építettem ezt soha a gazdaságra. Annak vannak szakértői.

Ugyanakkor mindig is hittem, hogy a művészet révén a gazdasághoz is vezetnek utak. A kiállításaim, az arab követségeken meglévő emberi kapcsolataim mindig a kultúra és a művészet szolgálatában álltak. Ez azért jó, mert senki nem jöhet zavarba. Hogy egy-egy ügyletnek lesz-e gazdasági következménye, az nem az én asztalom. Nekem az a fontos, hogy érezzem: a közreműködésem segített egy újabb kapcsolat kiépülésében.

Annai diplomata soha nem volt korábban egyszerre Kecskeméten, Hetényegyházán, Lakiteleken, mint amit annak idején én szerveztem. Lezsák Sándor és a város vezetése állt mellette főképpen. Lezsák Sándor azt mondta a köszöntőjében, hogy Iskander a mi nagykövetünk az arab világ felé. Az arab diplomaták vezetője pedig azt mondta, hogy Iskander a mi nagykövetünk Magyarország felé. Tudomásom van arról, hogy e találkozót a Szentkirályi Ásványvíz szállít Szaúd-Arábiába. De ezt a közvetítői munkát én évtizedek óta folytatom, hangsúlyozom, nem kifejezetten gazdasági céllal. Nem is lehetnék ebben eredményes, mert valójában véletlenszerűen történnek a dolgok, nincs ebben előre végiggondolt stratégia. Ha megszervezek diplomatáknak egy nyakkendő nélküli alkalmat Kecskeméten, például elhívom őket egy szüretre, akkor véletlenszerűen még nagy üzletek is köthetnek, de ezzel előre nem számol senki.

Ha úgy érezném, hogy benne vagyok egy stábban, amelynek közös a célja, s ez a gazdasági együttműködés a fejlesztések irányába mutat, könnyebb lenne ezeket a találkozókat szervezni. Ahol megtalálná a maga célját az építész, a tudós, a kereskedő, a gyártó is – ezt nagyon jónak tartanám. Engem minden Budapesten működő arab nagykövetség rendszeresen meghív a fogadásaira. Sokkal jobban érezném magamat, ha látnám, hogy van olyan közeg a gazdasági életben, amely számol ezzel a kapcsolattal. Ha a Kereskedelmi és Iparkamara, vagy akár egy vállalkozó jelezné az érdeklődését, én biztosítanék neki névre szóló meghívót, és esetleg formálódhatna egy majdani együttműködés. Nem kell a fogadáson üzletet kötni, ott elég megismerkedni a majdani partnerrel. Sajnos nem érzem, hogy ez sok vállalkozást érdekelne.

– *Számos helyen állítottál ki fotósként az arab világban. Hova jutottak el a képeid?*

– Nagyon sok helyen volt, és most is sok helyen lehetne kiállításom, csak anyagilag nem bírom. Ígéretet kaptam például a katari kulturális minisztertől, hogy szívesen megnyitja a kiállításomat, ha megszervezem. De bármelyik nagykövet vagy arab kulturális miniszter szívesen eljönne személyesen Magyarországra megnyitni a kiállításomat. Csak erre nekem nincsen fedezetem. Nincs mögöttem egy stáb, akik segítenének ebben. Ez csapatmunka.

A szándékom ma is töretlen, és régóta próbálok a művészet segítségével hidat verni a két kultúra közé. Itt Hetényegyházán nagyon sok arab nagykövet megfordult az évek során. 89 óta gyakran előfordul, hogy valamelyikük felhív: lejönnének hozzám egy kávé inni. Magyar politikusok is többször megfordultak nálam. Nagyon büszke voltam arra, hogy Kairóban, a legnagyobb múzeumban állíthattam ki a „*Magyarország arab szemmel*” című anyagomat. Óriási dolog, hogy nekem száz különféle fotóm van ott magyar emberekről, magyar tájakról, a magyar irodalom nagyjairól, magyar sportolókról. Rengeteg interjú készítették velem, közvetített a tévé az eseményről – tényleg jó országimázs volt.

Damaszkuszban a diplomatanegyedben rendeztek nekem kiállítást, a legszebb és leg híresebb kulturális központban. Ugyancsak jó emlék a katari kiállításom. Akkor természet kaptam, hogy hihetetlen. Nagy flanc volt, ott volt a magyar nagykövet is. Örülök annak, hogy sikerem van, ahol csak kiállítok, de óriási probléma minden egyes új kiállítás anyagi értelemben. Nem olcsó a repülőjegy, magam fedezem. A mai napig Katarban van mintegy száz darab fotóm, gondot jelent hazaszállíttatni őket.

Sok helyen elmondtam már: szeretném egy alkotótáborral erősíteni a magyar–arab kapcsolatot. Ezt magam vezetném, magyar barátaimmal az arab világból hívnánk fotósokat, szobrászokat, építészeket, festőket, költőket. Szívesen átadnám az összes tudásomat, kapcsolatrendszeremet. Megpróbálnék innen, Magyarországról is 10–15 embert eljuttatni Kuvaitba, Szaúd-Arábiába, Katarba, az Emirátusokba és más arab államokba. Megálmodtam ezt, mindenki, akinek beszéltem róla, remek ötletnek találta, de már látom, hogy nem lesz belőle semmi.

– *Nem álltak melléd anyagilag?*

– Még csak nem is ez a baj. Én el tudok látni kb. négy embert. Ha ennél többet akarok, akkor biztosítanom kell a szállást is, a közlekedést is, és erre már nem tudok vállalkozni egymagam.

A repülőjegyüket természetesen fizetik, mi is magunk fizetjük, ha kiutazunk. Ha ezt a tábort meg tudnám valósítani, a magyar képzőművészeti kultúrát meg tudnám honosítani a térségben.

Az ilyen politika feletti területeket és ötleteket kellene erősíteni, de az idő most nem ennek kedvez egyik oldalon sem. Remek magyar szakemberek vannak az élet és a művé-

szetek minden területén. Katarban a labdarúgó-világbajnokság megrendezése miatt a közeljövőben 22 stadiont fognak építeni. Ez óriási lehetőséget jelenthet a képzőművészeknek is, biztosan szükség lesz szobrokra, festményekre, gondosan megtervezett és megépített kertekre, parkokra.

Ehhez az alkotótáborhoz kérhetnék arab segítséget diplomata ismerőseimtől. De tőlük ezt most nem várom, ők inkább politikusok, kisebb az affinitásuk a kultúrához. Elég feladat lesz nekem bevonni őket a már elindult folyamatba, elérni azt, hogy az ötlet mellé álljanak.

– Fél évszázada élsz Magyarországon. Meg tudod-e fogalmazni a mai identitásodat? Ki vagy te? Egy magyar állampolgárságú, de kultúrájában változatlanul arab gyökereihez ragaszkodó szíriai férfi, vagy valaki más? Fontos-e, hogy ezzel világosan tisztában légy?

– Nagyon nehéz erről bármit is mondanom. Itt élek Magyarországon, itt van minden barátom. Ha az egész életem, a családom is itt van, akkor nekem bizonygatnom kell a hovatartozásomat?

Ha én nem szeretem a szülőhazámat, akkor soha nem leszek jó magyar ember sem. Nem lehet, hogy valakinek ne legyen apja és anyja. Mindkettő éppúgy fontos. Ez így van velem is. Aggódom a szülőhazámért, hogy az ottani változások jobb életet hozzanak. Fontosnak tartom a két kultúra közeledését. Furcsa nekem, ha valaki ez ellen dolgozik, ha a különbségek növelésére törekszik, nem a közeledés elősegítésére.

Nagyon nehéz kérdés az is, hogy mi a haza. Itt élek. Nekem a haza a fontos, ahol élek. Amikor Algériában voltam, honvágyam volt Magyarország felé. Pedig arabok között éltem és dolgoztam. Ha elmegyek Szíriába, a szülőföldemre, a családom körébe, akkor is ugyanezt érzem: én már itt vagyok otthon. Ugyanakkor tudom, hogy olyan helyről származom, amely méltán tart igényt az egész emberiség megbecsülésére, hiszen az én országom volt az európai civilizáció egyik bölcsője. Mi találtuk fel például az írást. Mi adtuk a három világvallást az embereknek. Tízezer éves civilizációnk van, amit most a világ szeme láttára rombolnak porig, és különféle indokok hangoznak el a sajtóban nap mint nap, hogy megmagyarázzák ennek a rombolásnak a szükségességét. A világ a kultúra bölcsőjét rombolja különböző ideológiák irányítása alatt. Ez természetesen nagyon fáj nekem, és nem is találok elfogadható magyarázatot a történetekre.

Én Magyarországon soha, egy pillanatig sem éreztem magam idegennek. Mindig itthon voltam itt.

– Hetvenéves vagy. Ez az életkor arra készlet, hogy az ember mérleget vonjon. Mennyire vagy elégedett az életeddel?

– Az ember soha nem nyugszik. Nem érzem a hetven évet. Akkor sem döntenék más-ként, ha újra kéne kezdeni az életemet. Szép elismeréseket kaptam, nagyon sok kiállításom volt, nagyon sok ember szeret engem. Én is szeretem őket. Szinte meztírában, egy másik kultúrából jöttem ide, itt a magam erejéből és tehetségéből kiharcoltam a helyemet ebben a társadalomban. Mégis az a benyomásom: sokkal többre vihettem volna, sokkal többre lehettem volna képes. Egy kicsit elfolyt az ujjaim között az idő. Sokkal többet tehettem volna az országért, annak kultúrájáért, ha nem mindent magamnak kellett volna kikaparnom. Tető alá hoztam számos olyan kapcsolatot, amely nélkül ma nem létezne. Az egész életemet annak áldoztam, hogy a két kultúra közeledjen egymáshoz. Az unokáimnak, a dédunokáimnak is szeretnék a kultúrák között érvényes, működő kapcsolatokat örökül hagyni.

Ha lett volna a műteremben olyan segítségem, akire a rutinfeladatokat rá tudtam volna bízni, ha lett volna pénzem egy ilyen munkatársat megfizetni, akkor talán hatékonyabb

lehettem volna a saját ügyeimben. Nem sírok, mert a fotóművészsakma megbecsül. A házat, amit felépítettem magamnak, nagyon élvezem. A kertemet szeretem, és szeretettel osztom meg a barátaimmal. Azt szeretem, ha a barátaim nálam gyűlnek össze. Nekem az az öröm, ha adhatok, ha én vendégheltem meg, én szolgálhatom ki őket.

Beszéltem arról, hogy szerettem volna egy hidat, egy kulturális kapcsolatrendszer az arab világgal. Ma is azt szeretném, ha ennek lenne visszhangja, akadna követője és finanszírozója. Nem akarok ebből pénzt magamnak, erre is ugyanúgy költenék, mint ahogy mindig is tettem a művészetért. Az alkotótábor, amit megálmodtam, remélem, egyszer megvalósul. Nem nekem, én már befejeztem, a hetven év elrepült, hiába szeretnék, nem tudok újra tizenöt éves lenni. De olyan vetésre vágytam mindig, amely utánam is termőképes.

Kár vizet önteni a sivatagba, ha nincs növény, amely ezt hasznosítani tudja. Akkor a víz cél nélkül párolog el. Ezért szeretném én megvalósítani ezt a tervemet, hogy ne cél nélkül folyjanak a kapcsolatkeresések. Bármikor fél kézzel tető alá tudnám hozni a tábor, ha valaki társul szegődne. És nem magamnak, hanem az ország javára. Egyelőre nem találok a társakat ehhez, de nem adom fel. Soha nem adom fel az álmaimat.